

IZASŁAW FRENKEL¹

PRZEMIANY DEMOGRAFICZNE I AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W LATACH 2010–2013

Streszczenie: Artykuł zawiera analizę podstawowych tendencji zmian demograficznych oraz zatrudnienia i bezrobocia na wsi w latach 2010–2013 porównawczo z wcześniejszymi tendencjami od czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej. W odniesieniu do zmian ludnościowych przedmiotem analizy są w szczególności czynniki demograficzne zmian liczby ludności wiejskiej (ruch naturalny, migracje wieś–miasto i migracje zagraniczne), tendencje zmian dzietności i trwania życia oraz struktury ludności wiejskiej według płci, wieku i cech edukacyjnych. W odniesieniu do sytuacji na rynku pracy analizowane są głównie tendencje zmian wskaźników zatrudnienia i bezrobocia, zmiany struktury zatrudnienia według działów gospodarczych (rolnictwo – działy nierolnicze) i charakteru zatrudnienia (pracownicy najemni, pracujący na własny rachunek) oraz zmiany struktury populacji pracujących i bezrobotnych według cech demograficznych i poziomu wykształcenia. Tendencje obserwowane na polskiej wsi konfrontowane są ze zmianami zachodzącymi w polskich miastach i w innych krajach Unii Europejskiej. Podstawę statystyczną analizy stanowią głównie dane GUS, pochodzące z bieżącej statystyki demograficznej, Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz statystyki urzędów pracy. Wykorzystano także wyniki Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań 2002 i 2011 oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Porównania międzynarodowe przeprowadzono na podstawie danych Eurostatu.

Słowa kluczowe: ludność wiejska, zatrudnienie, bezrobocie: dynamika, czynniki zmian, struktury

Artykuł zawiera analizę wybranych tendencji zmian demograficznych oraz zatrudnienia i bezrobocia na wsi w latach 2010–2013 porównawczo z tendencjami obserwowanymi w poprzednich kilku latach, a częściowo również w całym okresie od wejścia Polski do Unii Europejskiej. Tendencje obserwowane na polskiej wsi konfrontowane

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (e-mail: ifrenkel@irwirpan.waw.pl).

są ze zmianami zachodzącymi w polskich miastach i w innych krajach Unii Europejskiej. Podstawę statystyczną analizy stanowią głównie dane GUS pochodzące z bieżącej statystyki demograficznej, Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz statystyki urzędów pracy. Wykorzystano także wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 i 2011 (NSP 2002 i NSP 2011) oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2010 (PSR 2010). Porównania międzynarodowe przeprowadzono na podstawie danych Eurostatu. Ze względu na ograniczone ramy artykułu koncentruje się on na problematyce rynku pracy, ograniczając problematykę demograficzną głównie do przedstawienia dynamiki zmian liczby ludności i demograficznych uwarunkowań tych zmian.

1. LUDNOŚĆ²

W 2008 r., po ponaddziesięcioletnim okresie spadku, liczba ludności Polski zaczęła ponownie rosnąć. Tendencja ta okazała się jednak bardzo krótkotrwała, gdyż po wzroście w latach 2008–2010 (o 32 tys. średnio w roku), w latach 2010–2013 przyrost odnotowano jeszcze tylko w 2011 roku (o ok. 9 tys.), zaś lata 2012 i 2013 przyniosły ponowny spadek (odpowiednio o ok. 5 tys. i 38 tys.). W obu okresach utrzymały się natomiast trwające od ponad dekady różnice dynamiki ludności miejskiej i wiejskiej: podobnie jak uprzednio, liczba mieszkańców miast malała, a wsi rosła. Spadek liczby ludności miejskiej uległ jednocześnie znacznemu przyspieszeniu (z ok. 12 tys. średnio w roku w latach 2008–2010 do ok. 57 tys. średniorocznie w latach 2010–2013), podczas gdy przyrost ludności wiejskiej utrzymał się w obu okresach na zbliżonym poziomie (odpowiednio ok. 44 tys. i 46 tys. średnio w roku)³.

Podobnie jak w przypadku absolutnej liczby ludności wiejskiej, lata 2008–2010–2013 przyniosły dalszy wzrost jej udziału w ogólnej liczbie ludności z 38,9% do 39,2% i do 39,6%. W 2013 r. odsetek ludności wiejskiej wahał się od 22,6% w województwie śląskim do 58,8% w podkarpackim. Udział powyżej 50% odnotowano także w województwach: małopolskim (51,3%), lubelskim (53,8%) i świętokrzyskim (55,2%). Wojewódzkie zróżnicowanie odsetka ludności wiejskiej w 2013 r. było bardzo podobne do stanu z lat 2008 i 2010.

W ujęciu demograficznym zmiany liczby ludności wiejskiej są głównie wypadkową działania trzech grup czynników: przyrostu naturalnego, migracji wewnętrznych na pobyt stały między miastem i wsią oraz migracji zagranicznych na pobyt

² O ile nie zaznaczono inaczej, prezentowane dane dotyczą ludności określanej w polskiej statystyce jako **faktycznie zamieszkała** w danej jednostce podziału terytorialnego. Do kategorii tej (nazywanej również **ludnością faktyczną**) zalicza się ludność stale zamieszkałą (zameldowaną na pobyt stały) w danej jednostce oraz ludność przebywającą tam czasowo (zameldowaną na pobyt czasowy) ponad 3 miesiące (zob. *Rocznik Demograficzny 2014*, GUS, Warszawa 2014, s. 69). Definicja ta obejmuje także wszystkie osoby zameldowane w kraju, ale przebywające za granicą (bez względu na okres ich nieobecności).

³ Przy porównaniu zmian liczby ludności w latach 2008–2010 i 2010–2013 stan w 2010 r. przyjęto w dwóch opracowanych przez GUS wersjach: przed korektą wynikającą z uwzględnienia wyników NSP 2011 i po takiej korekcie. Z danych w pierwszej wersji korzystano przy obliczeniu dynamiki zmian w latach 2008–2010, a w drugiej – przy obliczeniach dla lat 2010–2013. To samo dotyczy omawianych w dalszym ciągu innych wskaźników demograficznych.

stały. W latach 2010–2013 głównymi demograficznymi czynnikami wzrostu liczby ludności wiejskiej były dodatkowo dla wsi saldo migracji wieś–miasto wynoszące w całym okresie ok. 113 tys. oraz, w znacznie mniejszym stopniu, dodatni przyrost naturalny (ok. 27 tys.); natomiast migracje zagraniczne działały na rzecz zmniejszenia się liczby ludności wiejskiej, gdyż ich saldo dla wsi było ujemne (ok. 8 tys.)⁴. W tym samym kierunku działały także zmiany podziału administracyjnego na miasta i wieś, w wyniku których liczba ludności wiejskiej zmniejszyła się o ok. 13 tys.

Mimo utrzymywania się dodatniego przyrostu naturalnego na wsi w całym okresie lat 2010–2013, wykazywał on silną tendencję zniżkową: z 20,4 tys. do 3,6 tys. (z 1,4 do 0,2 na 1000 ludności). Zdecydował o tym jedynie spadek współczynnika urodzeń (odpowiednio z 11,4 do 10,2 urodzeń na 1000 ludności) przy utrzymaniu się na podobnym poziomie (10,0‰) współczynnika zgonów. Sam spadek współczynnika urodzeń związany był z kolei ze zmniejszeniem się wskaźnika dzietności ogólnej kobiet⁵ (z 1,51 do 1,37 urodzenia, gdyż liczba kobiet wiejskich w wieku rozrodczym (15–49 lat), w tym ich odsetek w wieku najwyższej rozrodczości (20–34 lata), prawie się nie zmieniły. Dzietność na wsi w 2013 r. była o ok. 1/3 niższa od poziomu zapewniającego prostą zastępowalność pokoleń⁶.

Chociaż ogólny współczynnik zgonów na wsi w latach 2010–2013 utrzymywał się na podobnym poziomie, przeciętny czas trwania życia mężczyzn zwiększył się w tym okresie z 71,4 do 72,4 lat, a kobiet – z 80,7 do 81,1 lat. Mężczyźni na wsi żyją krócej niż w miastach i do niedawna różnica na niekorzyść wsi rosła: w 2010 r. wynosiła 1,2 roku, a w 2011 nawet 1,4 roku wobec 0,9 i 0,6 roku odpowiednio w latach 2008 i 2006. W latach 2012 i 2013 różnica zmalała do 1,0–1,1 lat. W odróżnieniu od mężczyzn mieszkanki wsi żyją dłużej niż mieszkanki miast, jednak przewaga ta stopniowo maleje z 0,4 roku w 2008 do poziomu zerowego w latach 2012 i 2013 (tab. 1a i tab. 1b).

TABELA 1a. Wybrane dane demograficzne wg miejsca zamieszkania (miasto–wieś) w latach 2008–2013
TABLE 1a. Selected demographic data by place of residence (urban–rural), 2008–2013

Wyszczególnienie	Lata					
	2008	2010 ^a		2011	2012	2013
		A	B			
1	2	3	4	5	6	7
Ogółem						
Liczba ludności – tys. ^b	38136	38200	38530	38538	38533	38496
Ruch naturalny na 1000 ludności						
Urodzenia żywe	10,9	10,8	10,7	10,1	10,0	9,6
Zgony	10,0	9,9	9,8	9,7	10,0	10,1
Przyrost naturalny	0,9	0,9	0,9	0,3	0,0	-0,5
Współczynnik dzietności ogólnej kobiet ^c	1,39	1,38	1,38	1,30	1,30	1,26
Liczba kobiet w wieku rozrodczym – tys.	9620	9466	9514	9450	9388	9317

⁴ O ile nie zaznaczono inaczej wszystkie dane dotyczące migracji wewnętrznych i zagranicznych obejmują osoby, które fakt migracji zgłosiły w ewidencji ludności.

⁵ Liczba dzieci, którą przeciętnie urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną w badanym roku).

⁶ W przybliżeniu 2,1 urodzenia na kobietę.

1	2	3	4	5	6	7
w tym w wieku 20–34 lata – tys.	4579	4539	4553	4505	4441	4371
%	47,6	47,9	47,9	47,7	47,3	46,9
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	5,6	5,0	x	4,7	4,6	4,6
Przeciętna liczba lat trwania życia						
mężczyźni	71,3	72,1	x	72,4	72,7	73,1
kobiety	80	80,6	x	80,9	81,0	81,1
kobiety – mężczyźni	8,7	8,5	x	8,5	8,3	8,1
Migracje zagraniczne na pobyt stały ^d – tys.						
emigracja	30,1	17,4	x	19,9	21,2	32,1
imigracja	15,3	15,2	x	15,5	14,6	12,2
saldo	-14,9	-2,1	x	-4,3	-6,6	-19,9
Miasta						
Liczba ludności – tys. ^b	23288	23264	23429	23386	23336	23258
Ruch naturalny na 1000 ludności						
Urodzenia żywe	10,4	10,4	10,3	9,6	9,6	9,2
Zgony	9,9	9,8	9,7	9,6	10,0	10,1
Przyrost naturalny	0,5	0,6	0,6	0,0	-0,4	-0,9
Współczynnik dzietności ogólnej kobiet ^c	1,30	1,31	1,29	1,21	1,21	1,18
Liczba kobiet w wieku rozrodczym – tys.	5927	5772	5790	5723	5660	5591
w tym w wieku 20–34 lata – tys.	2879	2814	2831	2785	2721	2649
%	48,6	48,7	48,9	48,7	48,1	47,4
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	5,6	5,0	x	4,7	4,5	4,3
Przeciętna liczba lat trwania życia						
mężczyźni	71,6	72,6	x	73,0	73,1	73,5
kobiety	79,8	80,6	x	80,9	81,0	81,1
kobiety – mężczyźni	8,2	8,0	x	7,9	7,8	7,6
Migracje wewnętrzne na pobyt stały ^d – tys.						
ze wsi do miast	91,5	93,8	x	96,5	92,2	100,1
z miast na wieś	-130,4	-139,7	x	-136,3	-127,6	-138,0
saldo	-38,9	-46,0	x	-39,8	-35,4	-37,8
Migracje zagraniczne na pobyt stały ^d – tys.						
emigracja	21,1	13,2	x	14,9	15,9	22,8
imigracja	10,9	11,0	x	11,3	10,6	8,9
saldo	-10,1	-2,2	x	-3,6	-5,2	-13,9

^a 2010A – dane przed uwzględnieniem wyników NSP 2011, 2010B – dane po uwzględnieniu wyników NSP 2011; ^b stan w dniu 31.XII; ^c liczba dzieci urodzonych przez kobietę w ciągu całego okresu rozrodczego; ^d osoby, które zgłosiły fakt migracji w ewidencji ludności

Źródło: Roczniki Demograficzne 2009 i 2011–2014. GUS. Warszawa 2009 i 2011–2014 oraz obliczenia własne.

TABELA 1b. Wybrane dane demograficzne wg miejsca zamieszkania (miasto–wieś) w latach 2008–2013

TABLE 1b. Selected demographic data by place of residence (urban–rural), 2008–2013

Wyszczególnienie	Lata					
	2008	2010 ^a		2011	2012	2013
		A	B			
1	2	3	4	5	6	7
Wieś						
Liczba ludności – tys. ^b	14848	14936	15101	15153	15197	15238
w % ludności ogółem	38,9	39,1	39,2	39,3	39,4	39,6
Ruch naturalny na 1000 ludności						
Urodzenia żywe	11,6	11,4	11,4	10,8	10,7	10,2

1	2	3	4	5	6	7
Zgony	10,1	10,1	10,0	9,9	10,0	10,0
Przyrost naturalny	1,5	1,4	1,4	0,9	0,7	0,2
Współczynnik dzietności ogólnej kobiet ^c	1,53	1,49	1,51	1,43	1,43	1,37
Liczba kobiet w wieku rozrodczym – tys.	3693	3694	3725	3727	3728	3726
w tym w wieku 20–34 lata – tys.	1700	1725	1722	1720	1720	1721
%	46,0	46,7	46,2	46,2	46,2	46,2
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	5,6	5,0	x	4,8	4,8	4,9
Przeciętna liczba lat trwania życia						
mężczyźni	70,7	71,4	x	71,6	72,1	72,4
kobiety	80,2	80,7	x	80,9	81,0	81,1
kobiety – mężczyźni	9,5	9,3	x	9,3	8,9	8,7
Migracje wewnętrzne na pobyt stały ^d – tys.						
ze wsi do miast	-91,5	-93,8	x	-96,5	-92,2	-100,1
z miast na wieś	130,4	139,7	x	136,3	127,6	138,0
saldo	38,9	46,0	x	39,8	35,4	37,8
Migracje zagraniczne na pobyt stały ^d – tys.						
emigracja	9,1	4,2	x	4,9	5,3	9,3
imigracja	4,3	4,2	x	4,3	3,9	3,3
saldo	-4,7	0,1	x	-0,7	-1,4	-6,0

^a 2010A – dane przed uwzględnieniem wyników NSP 2011, 2010B – dane po uwzględnieniu wyników NSP 2011; ^b stan w dniu 31.XII; ^c liczba dzieci urodzonych przez kobietę w ciągu całego okresu rozrodczego, ^d osoby, które zgłosiły fakt migracji w ewidencji ludności

Źródło: Roczniki Demograficzne 2009 i 2011–2014. GUS. Warszawa 2009 i 2011–2014 oraz obliczenia własne.

W odniesieniu do migracji wieś–miasto odnotujemy jeszcze następujące ich cechy (dane dla 2013 r.):

- Saldo migracji na wsi było dodatnie w większości grup wieku z wyjątkiem osób w wieku 20–24 i 25–29 lat, wśród których było ujemne. W strukturze płci migrantów przeważają kobiety, bardziej w migracjach ze wsi do miast niż z miast na wieś: współczynnik feminizacji wynosił odpowiednio 120 i 105 kobiet na 100 mężczyzn.

- Wśród migrantów ze wsi do miast najwięcej kieruje się do niewielkich miast liczących 10–50 tys. mieszkańców (36,7%) i miast największych o liczbie mieszkańców 100 tys. i więcej (34,6%). Podobnie wśród migrantów z miast na wieś, z tym że migruje ich więcej z miast największych (38,3%) niż niewielkich (34,1%)

- Zarówno w migracjach ze wsi do miast, jak i w jeszcze większym stopniu z miast na wieś, dominują migracje wewnątrzwojewódzkie, odpowiednio 78,6% i 86,5% ogółu migracji w danym kierunku.

Podobnie jak w poprzednich latach, również w latach 2010–2013 trwał proces starzenia się ludności wiejskiej: udział ludności w wieku przedprodukcyjnym zmniejszył się z 21,5 do 20,4% (w miastach z 17,1 do 16,7%), a w wieku poprodukcyjnym wzrósł z 15,4 do 16,2% (w miastach z 17,6 do 19,8%). Łącznie wszystkie zmiany w strukturze wieku ludności wiejskiej doprowadziły do wzrostu jej mediany wieku z 36,2 do 37,3 lat (w miastach z 39,3 do 40,2 lat). Zmiany w strukturze płci ludności wiejskiej były minimalne: ogólny współczynnik feminizacji utrzymał się na tym samym poziomie 1006 kobiet na 1000 mężczyzn (w miastach wzrósł z 1106 do 1108). Wartość współczynnika feminizacji w wieku 20–29 lat (wiek, w którym kobiety najczęściej zawierają związek małżeński) zmalała z 937 do 935 kobiet na 1000 mężczyzn (w miastach z 989 do 987).

Najbardziej zaawansowany poziom starzenia się ludności wiejskiej i największe niedobory młodych kobiet występują głównie w regionach o trwającym do niedawna przez wiele lat ujemnym dla wsi saldzie migracji wieś–miasto, zwłaszcza we wschodniej i częściowo centralnej części kraju. W 2013 r. najwyższy odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym i jedną z najwyższych medianę wieku odnotowano w województwie podlaskim (20,3% i 39,6 lat), tam też najniższy był współczynnik feminizacji w wieku 20–29 lat (886).

Porównania parametrów dzietności, trwania życia oraz struktury wieku i płci ludności w Polsce i krajach UE wykazują, że w 2012 r. poziom dzietności na polskiej wsi był niższy niż poziom dzietności ogółem średnio w krajach Unii Europejskiej oraz niższy w porównaniu z większością krajów tego regionu. Podobnie jak w Polsce, również we wszystkich krajach UE poziom dzietności nie zapewnia prostej zastępowalności pokoleń, chociaż w kilku z nich (Finlandia, Francja, Irlandia, Islandia, Szwecja i Wielka Brytania) jest zbliżony do tego poziomu.

W porównaniu z krajami starej UE-15 w Polsce na wsi w 2012 r. przeciętne trwanie życia mężczyzn było od 4,5 do 8,4 lat krótsze niż ogółu mężczyzn odpowiednio w Portugalii i Islandii; długość życia kobiet była od 0,4 roku do 4 lat krótsza niż ogółu kobiet odpowiednio w Danii i Francji. Niekorzystny dla Polski jest również poziom umieralności niemowląt, który w krajach UE-15 mieści się najczęściej w przedziale 2,5–3,5 zgonów na 1000 urodzeń żywych (w Polsce w 2012 r. 4,6, z czego 4,8 na wsi i 4,5 w miastach). Natomiast w porównaniu z nowymi krajami członkowskimi wskaźniki długości życia i umieralności niemowląt są, z kilkoma wyjątkami (głównie Cypr, Czechy i Słowenia), korzystniejsze w Polsce.

Poziom starości ludności w Polsce, w tym ludności wiejskiej, należy do najniższych wśród wszystkich krajów Unii Europejskiej. Mierzony odsetkiem ludności w wieku 65 lat i więcej, niższy w porównaniu z ludnością wiejską w Polsce poziom odnotowano w 2012 r. jedynie wśród ludności ogółem Cypru, Irlandii, Islandii i Słowacji, a mierzony medianą wieku – również w tych samych krajach z wyjątkiem Słowacji. W porównaniu z Niemcami – krajem o najwyższych wartościach obu wskaźników – ich poziom na polskiej wsi był niższy odpowiednio o 7,5 punktu procentowego i 8,1 lat [tab. 2 (UE)].

TABELA 2. (UE) Wybrane wskaźniki rozrodczości, umieralności i struktury wieku ludności w krajach Unii Europejskiej w 2012 r.

TABLE 2. (UE) Selected fertility, mortality and age structure indicators of population in the European Union countries, 2012

Kraj	Współczynnik dzietności kobiet	Przeciętna liczba lat trwania życia		Różnica trwania życia mężczyzn i kobiet	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej ^c	Mediana wieku ^c
		mężczyźni	kobiety				
1	2	3	4	5	6	7	8
UE-28	1,57 ^a	76,7 ^a	82,5 ^a	5,8	3,9 ^{ue27a}	17,9	41,5 ^{ue27}
UE-15	1,56 ^a	77,4 ^{ue16b}	83,0 ^{ue16b}	5,6	3,4 ^a	18,7 ^{ue16}	42,5
Austria	1,44	77,7	82,8	5,1	3,2	17,8	42,4
Belgia	1,79	77,1	82,4	5,3	3,3	17,3	41,0
Bułgaria	1,50	70,6	77,4	6,8	7,8	18,8	42,7

1	2	3	4	5	6	7	8
Chorwacja	1,51	73,2	79,9	6,7	4,7 ^a	17,9	41,7
Cypr	1,39	78,2	82,6	4,4	3,1 ^a	12,8	35,8
Czechy	1,45	74,3	80,4	6,1	2,6	16,2	40,1
Dania	1,73	77,4	81,4	4,0	3,4	17,3	40,8
Estonia	1,55	70,7	80,9	10,2	3,6	17,6	40,0
Finlandia	1,80	76,9	82,9	6,0	2,4	18,1	42,2
Francja	2,00 ^a	78,0 ^a	85,0 ^a	7,0	3,3	17,1	40,4
Grecja	1,34	77,3	82,6	5,3	3,4 ^a	19,7	42,6
Hiszpania	1,32	78,7	84,7	6,0	3,5	17,4	40,7
Holandia	1,72	78,6	82,3	3,7	3,6 ^a	16,2	41,3
Irlandia	2,01	78,0	82,4	4,4	3,5 ^a	11,9	35,0
Islandia	2,04	80,6	83,4	2,8	0,9 ^a	12,9	35,3
Litwa	1,60	67,7	78,9	11,2	3,9	18,1	41,6
Luksemburg	1,57	78,3	83,0	4,7	2,5	14,0	39,1
Łotwa	1,44	68,4	78,3	9,9	6,3	18,6	41,8
Malta	1,43	78,0	82,5	4,5	6,3 ^a	16,4	40,4
Niemcy	1,38	77,9	82,6	4,7	3,4	20,6	45,0
Polska	1,30	72,7	81,0	8,3	4,6	14,2	38,7
miasta	1,21	73,1	81,0	7,8	4,5	15,0	37,8
wieś	1,43	72,1	81,0	8,9	4,8	13,1	36,9
Portugalia	1,28	76,6	82,9	6,3	3,4	19,0	42,3
Rumunia	1,53	70,8	77,9	7,1	9,0	16,3	39,0
Słowacja	1,34	72,0	79,3	7,3	5,8	12,8	37,7
Słowenia	1,58	76,2	82,5	6,3	1,6	16,8	42,0
Szwecja	1,91	79,1	82,8	3,7	2,6	18,8	40,8
Węgry	1,34	70,9	78,1	7,2	4,9	16,9	40,3
W. Brytania	1,91 ^a	78,4 ^a	82,3 ^a	3,9	4,2 ^a	16,8	39,7
Włochy	1,43	79,4 ^a	84,5 ^a	5,1	3,2 ^a	20,8	43,8

^a 2011; ^b 2009; ^c stan w dniu 31.XII

Źródło: Dla Polski dane GUS, dla pozostałych krajów dane Eurostatu (<http://www.stat.gov.pl>).

Jak już wskazywaliśmy, przedstawione wcześniej dane dotyczące migracji zagranicznych obejmują jedynie osoby zgłaszające ten fakt w ewidencji ludności. Stanowią one jednak tylko niewielką część rzeczywistych rozmiarów tych migracji, gdyż zdecydowana większość migrantów wyjeżdża za granicę (i często przebywa tam nawet wiele lat), bez dokonania odpowiednich formalności meldunkowych. Według danych NSP 2002 i 2011 ogólna liczba osób przebywających za granicą czasowo⁷ zwiększyła się w tym czasie z 786 tys. do 2 018 tys., czyli odpowiednio 2,1% i 5,2% ludności ogółem. Odsetek gospodarstw domowych z osobami przebywającymi czasowo za granicą był około dwukrotnie większy i w 2011 r. wynosił 9,6%. Prawie połowę gospodarstw domowych z migrantami stanowiły gospodarstwa, których wszyscy członkowie przebywają za granicą.

W obu latach spisowych ponad 1/3 migrantów to osoby mieszkające przed wyjazdem na wsi (298 tys., czyli 37,9% ogółu migrantów w 2002 r. oraz 687 tys. i 34,1% w 2011 r.). Blisko 80% migrantów, pochodzących zarówno z miast, jak i ze wsi, przebywało za granicą 12 miesięcy lub więcej. Według bieżących szacunków GUS w końcu 2013 r. liczba przebywających czasowo za granicą wynosiła 2 196 tys., tj. była o prawie 180 tys. wyższa niż w czasie NSP 2011.

⁷ W 2002 r. powyżej 2, a w 2011 r. powyżej 3 miesięcy.

Zasadniczy wzrost migracji zagranicznych odegrał istotną rolę w kształtowaniu dynamiki ludności i zasobów siły roboczej kraju, w tym ludności wiejskiej. Skalę zmian w tym zakresie najlepiej ilustruje porównanie zmian liczby ludności bez uwzględnienia i po uwzględnieniu wzrostu migracji. Według danych NSP 2002 i NSP 2011 liczba ludności Polski zwiększyła się w tym czasie z 38 230 tys. do 38 512 tys., tj. o 0,7%, w tym ludności wiejskiej z 14 620 tys. do 15 106 tys., tj. o 3,3%. Dane te odnoszą się do tzw. ludności faktycznej, obejmującej również osoby przebywające czasowo za granicą bez zgłoszenia tego faktu w ewidencji ludności. Jak już wspomniano, liczebność tej populacji zwiększyła się w okresie międzypisowym z 786 tys. do 2 018 tys., w tym osób mieszkających przed wyjazdem na wsi z 298 tys. do 687 tys. Po ich odjęciu od wykazanej w spisach liczby ludności faktycznej można stwierdzić, że ogólna liczba ludności rzeczywiście przebywającej w kraju (którą skrótowo nazywać będziemy ludnością obecną) nie wzrosła o 0,7%, lecz zmniejszyła się o 2,5%, a liczba ludności wiejskiej zwiększyła się nie o 3,3%, ale tylko o 0,7%. Szczególnie duże różnice między zmianami liczby ludności faktycznej i obecnej dotyczą osób w wieku 20–49 lat, którzy stanowią ponad 70% ogółu przebywających czasowo za granicą. Liczba ludności faktycznej w tym wieku zmniejszyła się w okresie międzypisowym o niecałe 100 tys. osób (o 0,7%), podczas gdy ludności obecnej prawie o milion osób (o 6,0%). Na wsi liczba ludności faktycznej wzrosła o 440 tys. (o 7,1%), a obecnej o ok. 160 tys. (o 2,5%). Osoby w wieku 20–49 lat stanowią podstawową część (większość) zasobów siły roboczej. Tak duży ich ubytek był więc ważnym czynnikiem kształtowania się sytuacji na krajowym rynku pracy.

2. ZATRUDNIENIE⁸

Jednym z głównych mierników stopnia zaangażowania zasobów pracy w gospodarce narodowej są wskaźniki zatrudnienia⁹. W pierwszych kilkunastu latach zapoczątkowanej na początku lat 90. transformacji ustrojowej dominowała tendencja do zmniejszania się wskaźników zatrudnienia. Ogólny wskaźnik zatrudnienia, tj. odsetek pracujących wśród ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej, zmniejszył się z ok. 52% w 1993 r. do 44% w 2003 r., z czego na wsi z ok. 58% do ok. 46%, a w miastach z ok. 49% do ok. 43%. W następnych latach, tj. już w okresie członkostwa Polski w UE, dynamika wskaźników zatrudnienia uległa zasadniczej zmianie: w okresie do 2008 r. wykazywały one szybki wzrost – do ok. 51% na wsi i ok. 50% w miastach,

⁸ Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie dane dotyczące zatrudnienia pochodzą z prowadzonych przez GUS w cyklu kwartalnym reprezentacyjnych Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). Badania obejmują osoby w wieku 15 lat i więcej, będące członkami gospodarstwa domowego. Poza zakresem badania pozostają osoby przebywające za granicą: do II kwartału 2012 r. – przez okres powyżej 3 miesięcy, od III kwartału 2012 r. – przez 12 miesięcy lub więcej. Badanie nie obejmuje również ludności zamieszkałej w gospodarstwach zbiorowych (hotele pracownicze, internaty, domy studenckie itp.).

⁹ Wskaźnik zatrudnienia to procentowy udział osób pracujących w ogólnej liczbie ludności danej kategorii (wieku, płci, miejsca zamieszkania itd.). Stosowane w BAEL kryteria zaliczania do kategorii pracujących zob. w *Aktywność ekonomiczna ludności Polski. IV kwartał 2014*, GUS, Warszawa 2014.

a w latach 2008–2013 r. utrzymywały się mniej więcej na podobnym poziomie ok. 50% tak na wsi, jak w miastach. Główne przyczyny zróżnicowania dynamiki wskaźników zatrudnienia w obu okresach związane są przede wszystkim z różnicami sytuacji gospodarczej: wysokim tempem wzrostu gospodarczego w pierwszym i jego załamaniem się – wskutek ogólnego kryzysu gospodarczego – w drugim okresie. Istotnym czynnikiem szybkiego wzrostu wskaźników zatrudnienia w pierwszych kilku latach członkostwa w UE był również fakt znacznego wzrostu emigracji zarobkowej, która, jak widzieliśmy, znacznie zmniejszyła rozmiary podaży siły roboczej.

Zarówno w okresie szybkiego wzrostu, jak i stagnacji ogólnego wskaźnika zatrudnienia podobne tendencje charakteryzowały na ogół także dynamikę współczynników cząstkowych, zróżnicowanych według wieku i płci ludności. Jednak odchylenia od tej zgodności zdarzały się znacznie częściej w okresie stagnacji niż wzrostu ogólnego wskaźnika zatrudnienia. Dotyczy to zwłaszcza najmłodszych i najstarszych grup wieku produkcyjnego, które w okresie wzrostu wykazywały taką samą, a w okresie stagnacji inną tendencję niż ogólny wskaźnik zatrudnienia. W latach 2008–2013, przy podobnym poziomie ogólnego wskaźnika zatrudnienia, wskaźnik zatrudnienia młodzieży w wieku 18–24 lat znacząco zmalał (na wsi z 41,5% do 35,9% oraz w miastach z 34,3% do 29,2%), a wskaźnik zatrudnienia w wieku przedemerytalnym¹⁰ znacząco wzrósł (odpowiednio z 38,4% do 48,5% i z 36,7% do 50,3%)¹¹ (tab. 3).

TABELA 3. Wskaźniki zatrudnienia^a według miejsca zamieszkania, wieku, płci i związków z gospodarstwem rolnym na wsi w latach 2003–2013^b

TABLE 3. Employment rates by place of residence, age, sex and farm/nonfarm households in rural areas in 2003–2013

Rok ^c	Ogółem ^d	W tym w wieku ^e					poprodukcyjnym	Mężczyźni ^d	Kobiety ^d
		produkcyjnym				razem			
		18–24 lata	25–54 lata	55–59/64 lata ^f	razem				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Miasta									
2003	42,9	54,3	21,0	66,9	30,8	4,6	48,7	37,8	
2008	50,2	64,6	34,3	77,8	36,7	4,6	58,1	43,3	
2010*	50,4	65,0	32,1	77,6	41,4	5,8	57,6	44,2	
2010	49,7	64,5	32,2	77,6	41,5	5,8	56,9	43,4	
2011	50,1	65,2	30,3	77,9	45,2	6,1	57,5	43,5	
2012	50,1	65,8	30,0	78,0	47,3	6,4	57,5	43,7	
2013	50,1	66,3	29,2	77,9	50,3	6,5	57,4	43,7	
Wieś									
2003	45,9	58,3	32,3	68,7	37,7	11,1	53,1	38,9	
2008	50,7	65,3	41,5	76,9	38,4	8,0	59,5	42,2	
2010*	50,4	64,6	39,5	76,4	39,3	7,0	59,0	42,0	
2010	50,4	64,8	39,6	76,5	39,4	6,9	59,1	41,8	
2011	50,4	64,7	37,2	76,2	43,3	7,2	59,4	41,6	
2012	50,4	64,8	36,6	75,9	46,4	6,6	59,4	41,5	
2013	50,3	64,8	35,9	75,6	48,5	6,4	59,4	41,3	

¹⁰ Mężczyźni w wieku 55–64 lata, kobiety 55–59 lat.

¹¹ Stan średnio w roku.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Wieś – ludność związana z gospodarstwem rolnym ^g								
2003	57,7	69,7	38,9	80,8	54,7	22,9	64,1	51,0
2008	61,9	75,6	47,2	86,5	57,6	18,6	69,3	54,4
2010*	62,4	75,2	44,2	86,5	61,0	17,9	70,0	54,6
2010	62,5	75,4	44,3	86,7	60,9	17,8	70,1	54,4
2011	62,4	75,4	42,1	86,4	65,2	18,1	70,2	54,1
2012	62,4	75,8	42,8	86,6	66,9	16,4	70,2	54,1
2013	62,6	76,0	42,1	86,4	69,1	15,7	70,8	53,8
Wieś – ludność bezrolna ^h								
2003	33,4	45,6	24,8	55,4	17,5	1,2	40,6	26,8
2008	41,5	56,4	36,2	68,4	24,3	1,5	51,0	32,8
2010*	42,0	56,7	35,4	68,8	26,4	1,8	50,9	33,8
2010	42,0	56,8	35,5	68,9	26,4	1,8	51,0	33,5
2011	42,2	56,8	33,1	68,7	30,4	1,9	51,5	33,5
2012	42,6	57,2	31,6	68,6	33,8	2,1	51,9	33,8
2013	42,9	57,7	31,4	68,8	36,6	2,4	52,1	34,4

^a procentowy udział pracujących w ogólnej liczbie ludności danej kategorii; ^b średnio w roku (średnia arytmetyczna danych z czterech badań kwartalnych); ^c dane z lat 2003 i 2008 oraz z roku 2010 oznaczonego gwiazdką zostały uogólnione na populację generalną z uwzględnieniem wyników NSP 2002, dane z roku 2010 bez gwiazdki i z lat późniejszych uogólniono w oparciu o wyniki NSP 2011, w związku z czym nie są one w pełni porównywalne z wcześniejszymi danymi, chociaż w odniesieniu do wielkości względnych zakłócenia są na ogół niewielkie; ^d w wieku 15 lat i więcej; ^e produkcyjny: mężczyźni 18–64 lata, kobiety 18–59 lat, poprodukcyjny: mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej; ^f kobiety 55–59 lat, mężczyźni 55–64 lata; ^g ludność w gospodarstwach domowych użytkujących gospodarstwo rolne (działkę rolną); ^h ludność w gospodarstwach domowych bez użytkownika gospodarstwa rolnego (działki rolnej)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

Znacznie obniżyły się też wskaźniki zatrudnienia absolwentów w wieku 15–30 lat (łącznie w miastach i na wsi z 67,5% do 56,8%). Stosunkowo najmniejszy spadek odnotowano wśród absolwentów szkół średnich zawodowych (o ok. 9%) i wyższych (o ok. 12%), nieco większy (o ok. 15%) wśród absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, a największy wśród absolwentów szkół średnich ogólnokształcących (o ok. 26%)¹².

O ile spadek wskaźników zatrudnienia osób dopiero wkraczających na rynek pracy jest, w warunkach co najwyżej umiarkowanego wzrostu gospodarczego, zjawiskiem zrozumiałym, o tyle szybki wzrost tych wskaźników wśród osób w wieku przedemerytalnym jest w takich warunkach wynikiem raczej nieoczekiwanym. Nasuwa się przypuszczenie, że istotnym czynnikiem tego wzrostu były wprowadzane od końca ubiegłej dekady ograniczenia możliwości wcześniejszego przejścia na emeryturę oraz zaostrzenie kryteriów przyznawania świadczeń rentowych z powodu niezdolności do pracy. Pewną rolę mogły także odegrać rozwijające się w ostatnich latach działania urzędów pracy na rzecz aktywizacji zawodowej ludności w starszym wieku. Są to, oczywiście, tylko robocze hipotezy, wymagające sprawdzenia i uzupełnienia w toku dalszych badań.

Wskaźniki zatrudnienia ludności bezrolnej na wsi są niższe w porównaniu z ludnością użytkującą gospodarstwo rolne i ludnością miejską. W pierwszym przypadku

¹² Stan w I kwartale. Dane dotyczą osób, które ukończyły szkołę w okresie 12 miesięcy poprzedzającym badanie i nie kontynuują nauki.

wynika to w znacznym stopniu z niepełnej porównywalności danych obu grup¹³, w drugim zaś – z trudniejszej sytuacji na rynku pracy bezrolnych mieszkańców wsi niż miast. Jednak z biegiem lat różnice zmalały – w 2003 r. ogólny wskaźnik zatrudnienia ludności bezrolnej na wsi był o ok. 10 punktów procentowych niższy niż mieszkańców miast, a w 2013 r. o nieco ponad 7 punktów.

Zarówno w miastach, jak i w obu grupach ludności wiejskiej poziom wskaźników zatrudnienia jest tym wyższy, im wyższy jest poziom wykształcenia. Wśród ogółu ludności wiejskiej z wykształceniem wyższym wskaźnik zatrudnienia wynosił w 2013 r. 77,1%, średnim – 61,3% i podstawowym lub niższym – 18,1%. Wśród osób z wykształceniem średnim wskaźnik zatrudnienia był znacznie wyższy wśród mających wykształcenie zawodowe niż ogólnokształcące (odpowiednio 67,0% i 46,4%). Niższy od osób z wykształceniem średnim zawodowym wskaźnik miały również osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (61,0%). Warto też zauważyć, że wśród ludności bezrolnej na wsi, mimo znacznie niższego niż w miastach ogólnego wskaźnika zatrudnienia, na wszystkich poziomach wykształcenia wskaźniki były na ogół podobne, a często nawet nieco wyższe niż w miastach, zwłaszcza wśród mężczyzn (tab. 4).

TABELA 4. Wskaźniki zatrudnienia ludności w wieku 15 lat i więcej^a według miejsca zamieszkania, związków z gospodarstwem rolnym na wsi, poziomu wykształcenia i płci w latach 2010 i 2013^b

TABLE 4. Employment rates of population aged 15 years and over by place of residence, rural farm/non-farm households, level of education and sex, 2010 and 2013

Płeć, poziom wykształcenia	Miasta		Wieś					
			razem		ludność związana z gospodarstwem rolnym		ludność bezrolna	
	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	49,7	50,1	50,4	50,3	62,5	62,6	42,0	42,9
Wyższe	75,9	75,1	78,2	77,1	81,0	80,5	77,0	75,7
Średnie ogółem ^c	51,3	50,7	62,4	61,3	73,0	73,2	55,0	53,9
średnie zawodowe ^c	57,5	55,8	67,7	67,0	78,6	79,2	59,8	59,0
średnie ogólnokształcące	39,0	40,5	47,9	46,4	56,0	55,1	43,0	41,8
Zasadnicze zawodowe	50,3	47,0	64,2	61,0	79,9	78,1	52,1	49,5
Gimnazjum, podstawowe ^d	11,2	11,1	20,3	18,1	33,3	29,9	11,7	11,3
Mężczyźni	56,9	57,4	59,1	59,4	70,1	70,8	51,0	52,1
Wyższe	78,3	78,4	82,6	83,3	87,0	88,4	80,6	81,6
Średnie ogółem ^c	61,3	61,5	71,4	73,1	80,0	82,6	65,2	66,8
średnie zawodowe ^c	66,1	64,9	75,2	76,0	83,7	85,7	68,7	69,0
średnie ogólnokształcące	48,5	52,1	57,3	62,3	63,8	67,5	53,5	59,8
Zasadnicze zawodowe	57,8	54,7	70,8	68,1	83,7	82,4	60,8	58,2
Gimnazjum, podstawowe ^d	16,2	16,5	28,3	26,3	41,7	39,5	18,6	17,9

¹³ Głównie ze względu na odmiennosć stosunków pracy: rynkowych wśród ludności bezrolnej i rodzinnych wśród użytkującej gospodarstwo rolne. Biorąc pod uwagę charakter stosunków pracy, wskaźniki zatrudnienia bezrolnej ludności wiejskiej są w pełni porównywalne ze wskaźnikami zatrudnienia ludności miejskiej.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Kobiety	43,4	43,7	41,8	41,3	54,4	53,8	33,5	34,4
Wyższe	74,1	72,7	75,6	73,3	77,3	76,2	74,8	72,0
Średnie ogółem ^c	43,5	42,2	55,0	51,3	67,0	64,8	47,1	43,4
średnie zawodowe ^c	49,6	47,2	60,7	58,0	73,5	72,1	51,9	49,6
średnie ogólnokształcące	33,7	33,8	42,8	37,6	51,8	48,9	37,2	31,3
Zasadnicze zawodowe	39,1	35,7	53,0	49,6	73,2	70,8	37,3	36,0
Gimnazjum, podstawowe ^d	7,7	7,3	13,8	11,3	25,6	21,0	6,5	6,2

^a procentowy udział pracujących w ogólnej liczbie ludności danej kategorii; ^b średnio w roku (średnia arytmetyczna danych z czterech badań kwartalnych), dane dla 2010 r. po przeliczeniu uwzględniającym wyniki NSP 2011; ^c łącznie z policealnym; ^d łącznie z niepełnym podstawowym i bez wykształcenia szkolnego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

Świadczy to o tym, że jedną z głównych przyczyn niskiego poziomu wskaźników zatrudnienia ludności bezrolnej na wsi jest jej znacznie niższy niż w miastach poziom wykształcenia. W 2013 r. udział osób z wykształceniem wyższym wynosił odpowiednio 14,1% i 26,7%, średnim 28,0% i 37,3% oraz gimnazjalnym, podstawowym i niższym 28,8% i 15,5% (dane BAEL z I kwartału).

Wyższy poziom ogólnych wskaźników zatrudnienia wśród osób o wyższym poziomie wykształcenia jest częściowo związany z ich młodszą strukturą wieku, ponieważ młodsze generacje są lepiej wykształcone niż starsze. Jak jednak wskazują dane (tab. 5), obliczone na podstawie wyników NSP 2011, korzystny wpływ poziomu wykształcenia na poziom wskaźników zatrudnienia występuje także odrębnie we wszystkich grupach wieku, różnice dotyczą jedynie skali zróżnicowania. Na przykład, w porównaniu ze wskaźnikami zatrudnienia osób z wykształceniem średnim zawodowym, wskaźniki zatrudnienia osób z wyższym wykształceniem były w wieku 25–34 lata wyższe o ok. 1/5, w wieku 55–64 lata o ok. 1/2, a w wieku 65 lat i więcej prawie trzykrotnie większe. Analogiczne kierunkowo różnice występowały zarówno w miastach, jak i na wsi, chociaż wśród ludności wiejskiej były one na ogół znacznie mniejsze, głównie w związku z wysokim w niej udziałem ludności w indywidualnych gospodarstwach rolnych z dominującymi w nich rodzinnymi stosunkami pracy.

TABELA 5. Wskaźniki zatrudnienia^a według miejsca zamieszkania, poziomu wykształcenia i wieku w 2011 roku^b

TABLE 5. Employment rates by place of residence, level of education and age, 2011

Miejsce zamieszkania i poziom wykształcenia	Ogółem ^c	W tym w wieku lat					
		25–54				55–64	65 i więcej
		razem	25–34	35–44	45–54		
1	2	3	4	5	6	7	8
OGÓLEM	48,6	73,9	74,2	78,1	69,7	35,3	4,9
Wyższe	73,8	85,4	82,5	89,7	87,2	57,8	15,1
Średnie ogółem ^c	53,5	74,5	72,7	79,0	72,6	36,7	4,7
średnie zawodowe ^c	59,0	76,5	75,4	80,6	74,3	39,5	5,5
średnie ogólnokształcące	44,2	69,9	67,6	75,3	67,6	29,5	3,5
Zasadnicze zawodowe	54,7	69,6	68,9	74,5	65,9	33,0	5,3
Gimnazjum, podstawowe ^d	16,0	49,5	46,0	53,9	48,7	22,7	2,9

1	2	3	4	5	6	7	8
MIASTA	47,8	73,6	74,7	77,7	68,5	34,8	4,3
Wyższe	72,8	85,3	82,7	89,2	86,7	57,7	14,9
Średnie ogółem ^c	49,7	73,1	72,0	77,6	70,5	35,2	4,0
średnie zawodowe ^c	54,8	75,0	74,7	79,1	72,1	38,0	4,7
średnie ogólnokształcące	41,4	69,0	67,5	74,3	65,8	28,2	2,9
Zasadnicze zawodowe	47,7	65,2	66,0	70,5	60,7	29,5	3,4
Gimnazjum, podstawowe ^d	11,8	41,7	40,3	45,0	40,5	17,5	1,0
WIEŚ	49,8	74,4	73,2	78,5	71,6	36,3	5,9
Wyższe	77,4	85,8	82,0	91,8	89,1	58,1	16,7
Średnie ogółem ^c	62,0	77,2	73,8	81,7	77,4	42,1	9,0
średnie zawodowe ^c	67,8	79,2	76,4	83,3	79,0	44,8	9,9
średnie ogólnokształcące	51,0	71,8	68,0	77,4	72,3	34,8	7,3
Zasadnicze zawodowe	62,7	73,8	71,3	78,0	71,4	38,8	9,7
Gimnazjum, podstawowe ^d	19,7	55,1	51,0	59,5	54,2	26,7	4,5

^a procentowy udział pracujących w ogólnej liczbie ludności danej kategorii; ^b stan w tygodniu poprzedzającym datę spisu (31.03.2011); ^c łącznie z policealnym; ^d łącznie z niepełnym podstawowym i bez wykształcenia szkolnego; ^e w wieku 15 lat i więcej

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. GUS. Warszawa 2013. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Aktywność ekonomiczna ludności Polski. GUS. Warszawa 2013 oraz obliczenia własne.

Wskaźniki zatrudnienia ludności wiejskiej są w Polsce nadal niższe w porównaniu z większością krajów UE. Dotyczy to zwłaszcza kobiet i osób starszych w wieku 55–64 lata, w nieco mniejszym stopniu młodzieży w wieku 15–24 lata. W 2012 r. niższe niż na polskiej wsi wskaźniki zatrudnienia odnotowano jedynie w kilku krajach, najczęściej były to: Bułgaria, Chorwacja, Grecja, Hiszpania, Malta, Węgry i Włochy (tab. 6).

TABELA 6. (UE) Wskaźniki zatrudnienia^a w krajach UE w latach 2010–2012 (w 2012 r. według wieku i płci) oraz pracujący w rolnictwie^b tych krajów w 2011 r.

TABLE 6. (UE) Employment rate in EU countries, 2010–2012 (in 2012 by age and sex) and population working in agriculture of these countries, 2011

Kraj	Wskaźniki zatrudnienia w wieku 15–64 lata ^c								Pracujący w rolnictwie w 2011 r. w % ogółu pracujących ^d	
	2010	2011	2012			mężczyźni	kobiety	w kraju		
			ogółem	w wieku						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
UE-28	64,0	64,1	64,1	32,8	77,2	48,8	69,6	58,5	4,6 ^{ue27}	100,0
UE-15	65,4	65,5	65,2	35,5	77,3	50,9	70,6	59,8	2,7	47,7
Austria	71,7	72,1	72,5	54,6	85,4	43,1	77,8	67,3	4,8	2,0
Belgia	62,0	61,9	61,8	25,3	79,3	39,5	66,9	56,8	1,2	0,5
Bułgaria	59,7	58,4	58,8	21,9	73,1	45,7	61,3	56,3	6,7	2,0
Chorwacja	54,0	52,4	50,7	16,9	68,7	36,7	55,1	46,2	b.d.	b.d.
Cypr	68,9	67,6	64,6	28,1	78,4	50,7	70,4	59,4	3,1	0,1
Czechy	65,0	65,7	66,5	25,2	82,9	49,3	74,6	58,2	3,0	1,5
Dania	73,3	73,1	72,6	55,0	81,9	60,8	75,2	70,0	2,3	0,6
Estonia	61,0	65,1	67,1	33,0	79,2	60,6	69,7	64,7	4,3	0,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Finlandia	68,1	69,0	69,4	41,8	82,0	58,2	70,5	68,2	4,0	1,0
Francja	63,9	63,9	63,9	28,8	80,8	44,5	68,0	60,0	2,9	7,5
Grecja	59,6	55,6	51,3	13,1	64,1	36,4	60,6	41,9	11,7	4,9
Hiszpania	58,6	57,7	55,4	18,2	66,3	43,9	60,2	50,6	4,0	7,5
Holandia	74,7	74,9	75,1	63,3	83,8	58,6	79,7	70,4	2,4	2,0
Irlandia	59,6	58,9	58,8	28,2	69,5	49,3	62,7	55,1	3,9	0,7
Islandia	78,2	78,5	79,7	65,4	84,5	79,1	81,5	77,8	b.d.	b.d.
Litwa	57,6	60,2	62,0	21,5	78,5	51,7	62,2	61,8	8,4	1,2
Luksemburg	65,2	64,6	65,8	21,7	83,1	41,0	72,5	59,0	1,0	0,0
Łotwa	59,3	60,8	63,0	28,7	76,3	52,8	64,4	61,7	9,6	0,9
Malta	56,1	57,6	59,0	43,8	72,7	33,6	73,3	44,2	1,1	0,0
Niemcy	71,1	72,5	72,8	46,6	83,2	61,5	77,6	68,0	1,5	6,0
Polska	58,9	59,3	59,7	24,7	77,2	38,6	66,3	53,1	12,4	20,1
miasta	58,9	59,5	60,1	22,6	78,0	38,5	66,0	54,4	x	x
wieś	59,0	59,0	59,1	27,3	75,9	38,9	66,7	51,0	x	x
Portugalia	65,6	64,2	61,8	23,6	75,4	46,5	64,9	58,7	6,5	3,0
Rumunia	58,8	58,5	59,5	23,9	74,9	41,4	66,5	52,6	25,6	23,0
Słowacja	58,8	59,3	59,7	20,1	76,4	43,1	66,7	52,7	3,0	0,7
Słowenia	66,2	64,4	64,1	27,3	83,3	32,9	67,4	60,5	6,9	0,6
Szwecja	72,1	73,6	73,8	40,2	85,2	73,0	75,6	71,8	1,8	0,8
Węgry	55,4	55,8	57,2	18,6	74,6	36,9	62,5	52,1	4,8	1,8
W. Brytania	69,5	69,5	70,1	46,9	80,5	58,1	75,2	65,1	1,0	3,0
Włochy	56,9	56,9	56,8	18,6	70,3	40,4	66,5	47,1	3,5	8,1

^a procentowy udział pracujących w ogólnej liczbie ludności danej kategorii; ^b wyłącznie lub głównie (łącznie z leśnictwem, łowiectwem i rybactwem); ^c średnio w roku; ^d w wieku 15–64 lata, średnio w trzech pierwszych kwartałach
Źródło: Dla Polski dane GUS (wskaźniki zatrudnienia z uwzględnieniem wyników NSP 2011), dla pozostałych krajów dane Eurostatu (<http://www.stat.gov.pl>).

W obrębie samej populacji pracujących podstawowe cechy jej dynamiki i struktury w latach 2010–2013 były następujące:

- Kontynuowany był proces dezagrarnizacji struktury zatrudnienia: odsetek pracujących w rolnictwie¹⁴ zmniejszył się w skali kraju z 13,0% w 2010 do 12,0% w 2013 r., w tym w rolnictwie indywidualnym z 12,1% do 11,0%. Na wsi spadki wynosiły odpowiednio z 30,9% do 28,2% i z 29,2% do 26,2% (tab. 7).

TABELA 7. Pracujący głównie w rolnictwie i poza rolnictwem, w tym na własny rachunek, według miejsca zamieszkania w latach 2003–2013^a

TABLE 7. Persons employed mainly in agriculture and outside agriculture, total and working on own account, by place of residence, 2003–2013

Rok ^b	Pracujący w rolnictwie ^c				Pracujący poza rolnictwem ^d					
	ogółem		w tym na wsi		ogółem			w tym na własny rachunek		
	w tys.	w % pracujących ogółem	w tys.	w % pracujących ogółem	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2003	2497	18,3	2301	43,7	11120	8157	2962	12,7	13,2	11,3
2004	2472	17,9	2272	42,5	11323	8253	3070	12,6	13,1	11,0
2005	2439	17,3	2236	40,8	11677	8429	3247	12,0	12,7	10,3

¹⁴ Podział pracujących według kategorii zawodowych, w tym na pracujących w rolnictwie i poza nim, przeprowadzany jest na podstawie kryterium głównego miejsca pracy. Dane dotyczące rolnictwa ogółem obejmują także leśnictwo i łowiectwo, a od 2008 r. również rybactwo.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2006	2294	15,7	2120	37,7	12300	8790	3510	12,1	12,8	10,2
2007	2239	14,7	2058	35,3	13001	9236	3766	12,0	12,5	10,7
2008	2206	14,0	2011	33,4	13594	9628	4001	12,0	12,4	11,0
2009	2107	13,3	1928	31,8	13761	9624	4137	12,4	12,9	11,3
2010*	2050	12,8	1873	30,8	13911	9702	4209	12,9	13,6	11,5
2010	2019	13,0	1847	30,9	13455	9332	4123	13,0	13,6	11,7
2011	2008	12,9	1833	30,4	13554	9359	4195	13,0	13,6	11,7
2012	1960	12,6	1797	29,6	13631	9364	4267	12,8	13,5	11,4
2013	1867	12,0	1712	28,2	13701	9332	4369	12,8	13,3	11,5

^a średnio w roku (średnia arytmetyczna danych z czterech badań kwartalnych); ^b dane z lat 2003–2009 i z roku 2010 oznaczone gwiazdką zostały uogólnione na populację generalną z uwzględnieniem wyników NSP 2002, dane z roku 2010 bez gwiazdki i z lat późniejszych uogólniono w oparciu o wyniki NSP 2011, w związku z czym nie są one w pełni porównywalne z wcześniejszymi danymi, zwłaszcza w odniesieniu do wielkości absolutnych; ^c łącznie z leśnictwem i łowiectwem, a od 2008 r. również z rybactwem; ^d bez leśnictwa i łowiectwa, a od 2008 r. również bez rybactwa

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

Wśród czynników sprzyjających tym zmianom do najważniejszych należały wzrost liczby zatrudnionych poza rolnictwem (o 1,8% w skali kraju i o 6,0% wśród mieszkających na wsi) oraz procesy koncentracji ziemi w rolnictwie (ogólna liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się o ponad 80 tys., tj. o 5,3%, przy jednoczesnym zmniejszeniu się udziału gospodarstw o powierzchni 1–5 ha użytków rolnych z 52,5% do 51,3% i wzroście udziału gospodarstw o powierzchni UR 20 ha i więcej z 8,2% do 9,4%)¹⁵ (tab. 8.)

TABELA 8. Gospodarstwa rolne według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2010, 2012 i 2013^a

TABLE 8. Agricultural holdings by size of agricultural land, 2010, 2012 and 2013

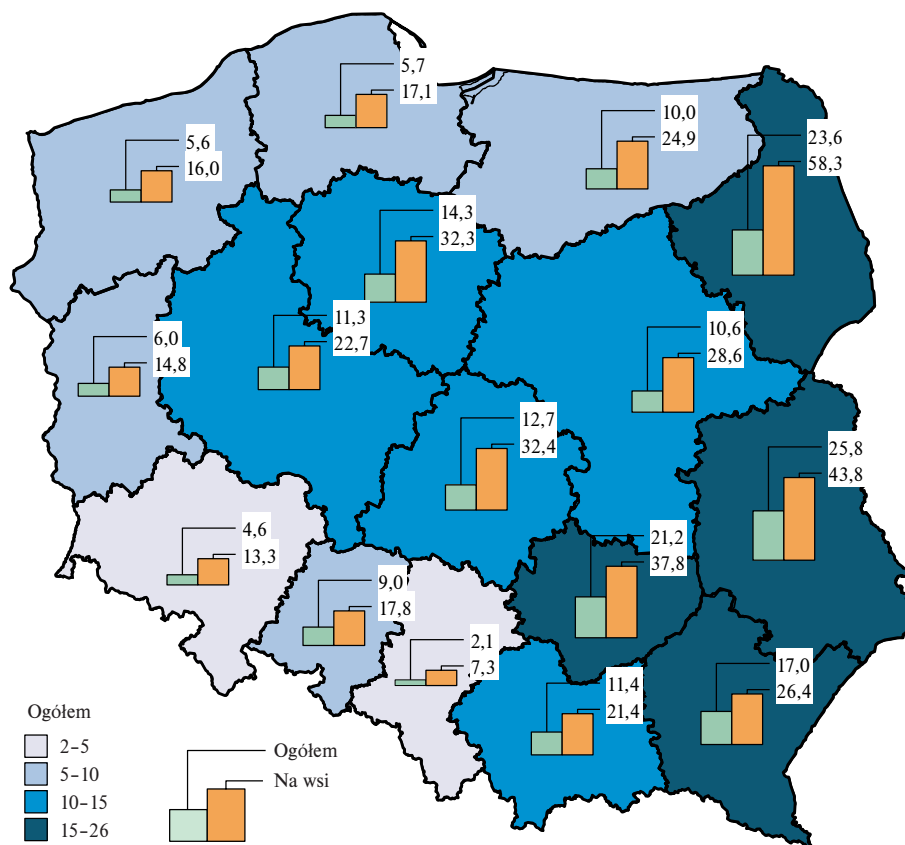
Rok	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych								Przeciętna wielkość gospodarstwa w ha UR
		do 1 ha	1–2	2–5	5–10	10–15	15–20	20–50	50 ha i więcej	
	w tys.	w % ogółem								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Gospodarstwa ogółem										
2010 ^a	1509,1	1,6	19,9	32,6	22,9	10,0	4,8	6,4	1,8	9,8
2012	1477,9	1,5	19,4	31,9	23,6	9,7	5,0	6,9	2,0	10,1
2013	1429,0	2,4	19,4	31,9	22,1	9,9	4,9	7,2	2,2	10,2
Gospodarstwa indywidualne										
2010 ^a	1505,0	1,6	20,0	32,5	23,0	10,1	4,8	6,4	1,6	8,8
2012	1474,3	1,5	19,4	32,0	23,7	9,7	5,0	6,9	1,8	9,1
2013	1425,4	2,4	19,5	31,9	22,1	9,9	4,9	7,2	2,1	9,3

^a po przeliczeniu według nowej definicji gospodarstwa rolnego. Nie obejmuje ona posiadaczy użytków rolnych nieprowadzących działalności rolniczej oraz posiadaczy użytków rolnych do 1 ha prowadzących działalność rolniczą o małej skali (zob. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2014, s. 45).

Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2014. GUS. Warszawa 2015.

¹⁵ Według nowej definicji gospodarstwa rolnego (zob. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2014, s. 45).

■ W 2013 r. najwyższy odsetek pracujących w rolnictwie indywidualnym wśród ogółu pracujących odnotowano w województwach: lubelskim (25,8), podlaskim (23,6) i świętokrzyskim (21,2), a najniższy w śląskim (2,1), dolnośląskim (4,6) i zachodniopomorskim (5,6). Wśród mieszkających na wsi odsetek pracujących w rolnictwie indywidualnym był najwyższy w województwach: podlaskim (58,3), lubelskim (43,8) i świętokrzyskim (37,8), a najniższy w śląskim (7,3), dolnośląskim (13,3) i lubuskim (14,8).

MAPA 1. Pracujący głównie w rolnictwie indywidualnym w % pracujących ogółem w 2013 roku (średnio w roku)

CHART 1. Persons employed mainly in private agriculture as % of total employment, 2013 (on the average)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

■ Zdecydowaną większość pracujących w rolnictwie stanowią osoby pracujące na własny rachunek¹⁶, wśród mieszkających na wsi ich odsetek wynosił w 2013 r. 90,1%, w tym w rolnictwie indywidualnym 95,9%. Wśród mieszkańców wsi pracujących poza

¹⁶ Do pracujących na własny rachunek zaliczono osoby prowadzące własną działalność gospodarczą i niezatrudniające pracowników oraz pracodawców i pomagających bez wynagrodzenia członków rodziny.

rolnictwem odsetek pracujących na własny rachunek jest stosunkowo niski i nie wykazuje większych zmian: w latach 2010–2013 kształtował się na poziomie ok. 12% (w miastach ok. 13–14%).

■ Większość pracujących mieszkańców wsi stanowią mężczyźni, ich udział wzrósł z 58,2% w 2010 r. do 58,8% w 2013 r. (w miastach zmniejszył się z 53,7% do 53,5%)¹⁷. Wśród pracujących w rolnictwie indywidualnym udział mężczyzn był w obu latach niższy niż wśród pracujących poza rolnictwem i w 2013 r. wynosił odpowiednio 57,4% i 59,3%.

■ Populacja pracujących w rolnictwie indywidualnym charakteryzuje się znacznie starszą strukturą wieku niż pracujących poza rolnictwem: odsetek pracujących w starszym wieku produkcyjnym wynosił w 2013 r. odpowiednio 45,3% i 31,8%, a w wieku poprodukcyjnym 6,4% i 1,2% (wśród pracujących w miastach udziały osób starszych były niższe niż wśród pracujących w rolnictwie, ale wyższe w porównaniu z pracującymi poza rolnictwem na wsi).

Podobnie jak w poprzednich latach, również w latach 2010–2013 poziom wykształcenia pracujących zwiększał się szybciej na wsi niż w miastach, nadal pozostaje jednak znacznie niższy w pierwszej niż drugiej populacji:

■ Pracujący z wykształceniem wyższym lub średnim stanowili w 2013 r. 52,8%, a w 2010 r. 47,4% ogółu pracujących mieszkańców wsi (w miastach 76,5% i 74,2%), w tym z wykształceniem wyższym 18,3% i 14,2% (w miastach 39,2% i 35,8%).

■ Najniższy poziom wykształcenia mają mieszkańcy wsi pracujący w rolnictwie indywidualnym: wykształcenie wyższe lub średnie miało 29,6% w 2010 r. i 34,3% w 2013 r. (w tym wykształcenie wyższe 3,2% i 4,5%).

■ Poziom wykształcenia mieszkańców wsi pracujących poza rolnictwem był w obu latach znacznie wyższy niż pracujących w rolnictwie, ale niższy w porównaniu z miastami (tab. 9).

TABELA 9. Pracujący według miejsca zamieszkania, płci, wieku, wykształcenia oraz pracy w rolnictwie indywidualnym i poza rolnictwem indywidualnym w latach 2010 i 2013^a (%)

TABLE 9. Employed persons by place of residence, sex, age, level of education and work in and outside private agriculture, 2010 and 2013 (%)

Wyszczególnienie	Miasta		Wieś					
			ogółem		pracujący			
	2010	2013			2010	2013	w rolnictwie indywidualnym	poza rolnictwem indywidualnym
1	2	3	4	5	6	7	8	9
OGÓLEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym mężczyźni	53,7	53,5	58,2	58,8	53,9	57,4	60,0	59,3
Wiek ^b								
Przedprodukcyjny	0,1	0,1	0,4	0,3	0,8	0,7	0,2	0,1
Produkcyjny	97,6	96,9	96,7	97,2	91,1	92,9	99,1	98,7
młodszy	61,6	61,3	63,1	61,8	47,9	47,6	69,4	66,9
starszy	36,0	35,6	33,7	35,3	43,2	45,3	29,7	31,8
Poprodukcyjny	2,3	3,0	2,9	2,6	8,1	6,4	0,7	1,2

¹⁷ Dane dotyczące struktury pracujących według płci, wieku i poziomu wykształcenia odnoszą się do stanu w III kwartale danego roku.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Wykształcenie								
Wyższe	35,8	39,2	14,2	18,3	3,2	4,5	18,8	23,3
Średnie ogółem ^c	38,4	37,3	33,2	34,5	26,4	29,8	36,0	36,2
średnie zawodowe ^c	28,6	27,6	26,1	26,9	21,8	24,8	27,9	27,7
średnie ogólnokształcące	9,8	9,7	7,1	7,6	4,6	5,0	8,1	8,5
Zasadnicze zawodowe	21,6	20,0	38,7	36,4	44,8	44,5	36,2	33,5
Gimnazjum, podstawowe ^d	4,2	3,5	13,9	10,8	25,7	21,2	9,0	7,1

^a w III kwartale, w 2010 r. po przeliczeniu uwzględniającym wyniki NSP 2011; ^b przedprodukcyjny: 15–17 lat, produkcyjny: mężczyźni 18–64 lata, kobiety 18–59 lat, produkcyjny młodszy: 18–44 lata, produkcyjny starszy: mężczyźni 45–64 lata, kobiety 45–59 lat, poprodukcyjny: mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej; ^c łącznie z policealnym, ^d łącznie z niepełnym podstawowym i bez wykształcenia szkolnego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

W porównaniu z krajami Unii Europejskiej odsetek pracujących w rolnictwie polskim (łącznie z leśnictwem, łowiectwem i rybactwem), obliczony dla populacji w unijnym wieku produkcyjnym (15–64 lata), wynosił w 2011 r. (średnio w pierwszych trzech kwartałach) 12,4% i był najwyższy spośród wszystkich krajów UE, z wyjątkiem Rumunii (25,6%). W pozostałych krajach udział ten kształtował się od 1% w Wielkiej Brytanii do 11,7% w Grecji. Pracujący w polskim rolnictwie stanowili w 2011 r. 1/5 ogółu pracujących w unijnym rolnictwie – prawie tyle samo co we Francji, w Hiszpanii i Niemczech razem wziętych. Większy od Polski udział, ok. 1/4, miała tylko Rumunia (zob. tab. 6).

3. BEZROBOCIE NA WSI¹⁸

Lata 2010–2013 charakteryzowała kontynuacja zapoczątkowanej w 2008 r. – po kilkuletnim okresie niżkowym – tendencji do wzrostu liczby bezrobotnych. Według danych urzędów pracy liczba bezrobotnych mieszkańców wsi zwiększyła się z 856 tys. w końcu grudnia 2010 r. do 955 tys. w końcu grudnia 2013 r., tj. o 11,5% (w miastach o 9,5%), a według danych BAEL – z 591 tys. do 662 tys. w IV kwartale tych lat, tj. o 12,0% (w miastach o 3,3%). Dane BAEL wskazują ponadto, że przyrost liczby bezrobotnych na wsi był dwukrotnie większy wśród ludności bezrolnej (o 14,2%), niż wśród ludności użytkującej gospodarstwo rolne (o 6,5%)¹⁹. Wskazują one także na różnice dynamiki zmian w zależności od płci: wśród ludności bezrolnej tempo wzrostu było dwukrotnie szybsze wśród mężczyzn (o 17,8%) niż kobiet (9,8%), a wśród związanej z rolnictwem zwiększyła się jedynie liczba bezrobotnych kobiet, natomiast liczba bezrobotnych mężczyzn utrzymała się w zasadzie na tym samym poziomie (tab. 10 i tab. 11).

¹⁸ W Polsce istnieją dwa stałe źródła danych statystycznych o bezrobociu: bieżąca rejestracja bezrobotnych prowadzona przez urzędy pracy (UP) i Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). W podziale na miasta i wieś zakres danych BAEL jest znacznie szerszy niż danych UP. Ze względu na różnice metodologiczne, w tym definicji osoby bezrobotnej, między statystyką UP i BAEL, dane z obu źródeł różnią się pod względem absolutnej liczby i struktury bezrobotnych, wykazują natomiast na ogół podobne tendencje ich zmian (definicje osoby bezrobotnej według BAEL i przyjęte w statystyce urzędów pracy zob. *Kwartalna informacja o rynku pracy*, GUS, Warszawa, listopad 2013).

¹⁹ Większość bezrobotnych na wsi to osoby w bezrolnych gospodarstwach domowych, w latach 2010–2013 ich udział wzrósł, według danych BAEL, z 71,6% do 73,0% ogółu bezrobotnych mieszkańców wsi (dane dla IV kwartału).

TABELA 10. Bezrobotni według danych badań aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) i danych urzędów pracy (UP) w podziale według miejsca zamieszkania w latach 2003–2013

TABLE 10. Unemployed according to labour force surveys (BAEL) and labour offices (UP) data, by place of residence, 2003–2013

Rok i kwartał badania	Dane BAEL ^a												Dane UP (bezrobocie rejestrowane) ^b					
	Liczba bezrobotnych			% miesz-kających na wsi			Rok i miesiąc badania	Liczba bezrobotnych			% miesz-kających na wsi			% uprawnionych do zasiłku dla bezrobotnych				
	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś		ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś	ogółem	miasta	wieś		
	w tys.			w tys.			w tys.			w tys.			w tys.					
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17			
2003 IV	3273	2197	1076	32,9	2003 12	3176	1850	1326	41,7	15,1	14,5	15,4						
2004 IV	3081	2021	1060	34,4	2004 12	3000	1738	1262	42,1	14,2	13,8	14,5						
2005 IV	2893	1860	1033	35,7	2005 12	2773	1593	1180	42,6	13,5	13,1	13,8						
2006 IV	2076	1328	748	36,0	2006 12	2309	1305	1005	43,5	13,5	12,9	13,9						
2007 IV	1448	930	518	35,8	2007 12	1747	961	786	45,0	14,4	14,0	14,7						
2008 IV	1154	733	421	36,5	2008 12	1474	803	671	45,5	18,4	18,4	18,4						
2009 IV	1471	926	545	37,0	2009 12	1893	1060	833	44,0	20,1	19,6	20,4						
2010* IV	1649	1038	611	37,1	x	x	x	x	x	x	x	x						
2010 IV	1597	1005	591	37,0	2010 12	1955	1098	856	43,8	16,7	17,1	16,3						
2011 IV	1682	1026	656	39,0	2011 12	1983	1108	875	44,1	16,5	17,0	15,7						
2012 IV	1757	1079	678	38,6	2012 12	2137	1198	939	43,9	16,8	17,1	16,3						
2013 IV	1700	1038	662	38,9	2013 12	2158	1203	955	44,2	13,8	14,3	13,2						

^a dane z lat 2003–2009 oraz z roku 2010 oznaczonego gwiazdką zostały uogólnione na populację generalną z uwzględnieniem wyników NSP 2002, dane z roku 2010 bez gwiazdki i z lat późniejszych uogólniono w oparciu o wyniki NSP 2011, w związku z czym nie są one w pełni porównywalne z wcześniejszymi danymi, zwłaszcza w odniesieniu do wielkości absolutnych; ^b stan w końcu miesiąca

Źródło: *Bezrobocie rejestrowane (I–IV kwartał lat 2003–2013)*, GUS, Warszawa 2004–2014, *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski (IV kwartał lat 2003–2013)*, GUS, Warszawa 2004–2014 i obliczenia własne.

TABELA 11. Bezrobotni mieszkający na wsi według związków z gospodarstwem rolnym i płci w latach 2003–2013^a

TABLE 11. Unemployed living in rural areas, by farm/nonfarm households and sex, 2003–2013

Rok i kwartał badania	Liczba bezrobotnych w gospodarstwach domowych									
	związanych z gospodarstwem rolnym			bezzrolnych						
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	
	w tys.						w % ogółu bezrobotnych na wsi			
2003	IV	370	205	166	705	369	336	65,6	64,3	66,9
2004	IV	355	177	178	705	365	340	66,5	67,3	65,6
2005	IV	311	163	148	723	361	362	69,9	68,9	71,0
2006	IV	228	111	117	520	257	263	69,5	69,8	69,2
2007	IV	167	90	77	351	177	174	67,8	66,3	69,3
2008	IV	125	65	60	296	138	158	70,3	68,0	72,5
2009	IV	138	68	69	407	230	177	74,7	77,2	71,7
2010*	IV	175	93	82	436	222	214	71,4	70,5	72,3
2010	IV	168	91	77	423	219	205	71,6	70,6	72,7
2011	IV	182	93	90	473	236	237	72,2	71,7	72,5
2012	IV	183	93	90	495	260	235	73,0	73,7	72,3
2013	IV	179	90	89	483	258	225	73,0	74,1	71,7

^a dane z lat 2003–2009 oraz z roku 2010 oznaczonego gwiazdką zostały uogólnione na populację generalną z uwzględnieniem wyników NSP 2002, dane z roku 2010 bez gwiazdki i z lat późniejszych uogólniono w oparciu o wyniki NSP 2011, w związku z czym nie są one w pełni porównywalne z wcześniejszymi danymi, zwłaszcza w odniesieniu do wielkości absolutnych

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

Podstawowe kierunki zmian struktury bezrobotnych na wsi w latach 2010–2013 były następujące²⁰:

- W strukturze bezrobotnych – według przyczyn poszukiwania pracy – najliczniejszą kategorię stanowiły osoby, które straciły pracę, najczęściej w związku z likwidacją zakładu lub stanowiska pracy. Udział tej grupy wzrósł z 40,9% do 43,5% (w miastach z 45,6% do 47,7%). Drugą pod względem liczebności grupą byli bezrobotni powracający do pracy po przerwie – ich udział zmniejszył się z 29,1% do 26,1% (w miastach wzrósł z 29,1% do 29,9%). Trzecie miejsce zajmowali bezrobotni podejmujący pracę po raz pierwszy – ich udział wzrósł z 24,5% do 25,7% (w miastach zmniejszył się z 17,6% do 17,1%). Najmniej liczna kategoria (w obu latach ok. 5% na wsi i 5–7% w miastach) obejmowała bezrobotnych, którzy uprzednio sami zrezygnowali z pracy.

- Odsetek kobiet wśród ogółu bezrobotnych na wsi zwiększył się z 47,4% do 48,3% (w miastach z 48,0% do 50,0%). W obrębie samej ludności wiejskiej udział kobiet w 2013 r. był wyższy wśród ludności związanej z gospodarstwem rolnym niż ludności bezrolnej (49,7% i 47,9%).

- Większość bezrobotnych stanowią osoby w wieku do 34 lat, na wsi ich udział zmniejszył się minimalnie z 62,0% w 2010 r. do 61,8% w 2013 r. (w miastach zmniejszył się z 53,1% do 48,0%). Przewaga młodszych grup bezrobotnych jest znacznie większa wśród ludności związanej z gospodarstwem rolnym (w 2013 r. 77,7%)

²⁰ Jeśli nie zaznaczono inaczej, dane BAEL według stanu w III kwartale.

niż ludności bezrolnej na wsi (56,8%). Obie grupy różnią się także znacząco wielkością odsetka bezrobotnych w wieku 45 lat i starszy (9,5% i 23,3%).

■ W strukturze bezrobotnych według poziomu wykształcenia rośnie udział osób z wykształceniem wyższym lub średnim: na wsi z 46,7% do 49,5%, w tym z wykształceniem wyższym z 10,5% do 13,1% (w miastach odpowiednio z 58,0% do 59,3% oraz z 17,3% do 19,6%). Odsetek bezrobotnych po zasadniczej szkole zawodowej zmniejszył się na wsi z 36,4% do 34,9% (w miastach z 28,6% do 28,2%), a mających co najwyżej wykształcenie gimnazjalne zmniejszył się z 17,1% do 15,6% (w miastach z 13,2% do 12,5%). Na samej wsi poziom wykształcenia bezrobotnych wśród ludności związanej z gospodarstwem rolnym jest istotnie wyższy niż w populacji ludności bezrolnej, co częściowo wiąże się z młodszą strukturą wieku pierwszej niż drugiej populacji.

■ Znacznie wzrósł odsetek bezrobotnych długotrwale poszukujących pracy²¹: z 28,4% w 2010 r. do 36,4% w 2013 r. (w miastach z 26,1% do 37,9%). Jednocześnie średni czas poszukiwania pracy zwiększył się z 10,0 do 11,7 miesiąca (w miastach z 9,6 do 12,0 miesięcy (tab. 12).

TABELA 12. Bezrobotni^a według płci, wieku, poziomu wykształcenia, przyczyn i czasu poszukiwania pracy, miejsca zamieszkania oraz związków z gospodarstwem rolnym na wsi w latach 2010 i 2013

TABLE 12. Unemployed by sex, age, level of education, reasons for and time of looking for a job, place of residence and farm/nonfarm household in rural areas, 2010 and 2013

Wyszczególnienie	Ogółem		Miasta		Wieś			
	2010	2013	2010	2013	2010	2013		
						razem	rolnicza ^b	bezrolna
	w odsetkach							
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym kobiety	47,8	49,4	48,0	50,0	47,4	48,3	49,7	47,9
Wiek								
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
do 24 lat	26,8	23,5	24,5	18,3	31,1	31,9	47,1	27,1
25–34	29,4	29,8	28,6	29,7	30,9	29,9	30,6	29,7
35–44	16,6	19,8	16,9	21,0	16,2	18,0	12,7	20,0
45–54	19,0	16,8	20,1	18,8	16,9	13,6	5,7	15,8
55 lat i więcej	8,2	10,0	10,1	12,3	5,0	6,5	3,8	7,5
Wykształcenie								
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Wyższe	14,9	17,1	17,4	19,6	10,5	13,1	15,9	12,1
Średnie ogółem ^c	39,1	38,4	40,7	39,6	36,2	36,4	42,7	34,5
średnie zawodowe ^c	26,0	25,4	26,0	25,7	26,1	24,9	29,9	23,4
średnie ogólnokształcące	13,1	13,1	14,7	14,0	10,1	11,5	12,7	11,1
Zasadnicze zawodowe	31,4	30,8	28,6	28,2	36,4	34,9	31,8	35,8
Podstawowe ^d i niższe	14,6	13,7	13,2	12,5	17,1	15,6	8,9	17,4
Przyczyny poszukiwania pracy								
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x	x
Utrata pracy	43,9	46,1	45,6	47,7	40,9	43,5	(.)	(.)

²¹ Osoby poszukujące pracy 13 miesięcy lub więcej.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rezygnacja z pracy	6,9	5,1	7,7	5,3	5,3	4,7	(.)	(.)
Powrót do pracy po przerwie	29,1	28,5	29,1	29,9	29,1	26,1	(.)	(.)
Podejmujący pracę po raz pierwszy	20,1	20,4	17,6	17,1	24,5	25,7	(.)	(.)
	Czas poszukiwania pracy							
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x	x
Do 6 miesięcy	50,9	42,4	51,2	41,3	50,1	43,8	(.)	(.)
7–12	22,2	20,4	22,7	20,8	21,5	19,6	(.)	(.)
13 miesięcy i więcej	26,9	37,3	26,1	37,9	28,4	36,4	(.)	(.)
w tym powyżej 24 miesięcy	10,2	16,4	9,5	16,8	11,4	15,7	(.)	(.)
Przeciętny czas poszukiwania pracy (w miesiącach)	9,8	11,9	9,6	12,0	10,0	11,7	(.)	(.)

^a w III kwartale, w 2010 r. po po przeliczeniu uwzględniającym wyniki NSP 2011; ^b ludność związana z gospodarstwem rolnym; ^c łącznie z policealnym; ^d łącznie z gimnazjalnym

Uwaga: znak (.) oznacza brak danych

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

■ Tylko niewielka część bezrobotnych ma prawo do zasiłku z tytułu bezrobocia. Według danych urzędów pracy z końca 2013 r. uprawnienia takie miało 13,2% bezrobotnych na wsi i 14,3% w miastach. Było to mniej niż w tym samym czasie 2010 r. (odpowiednio 16,3% i 17,1%) (zob. tab. 10).

■ Wraz ze wzrostem absolutnej liczby bezrobotnych zwiększała się także stopa bezrobocia²². Według statystyki urzędów pracy stopa bezrobocia rejestrowanego zwiększyła się w skali kraju z 12,4% w końcu 2010 r. do 13,4% w końcu 2013 r., a według danych BAEL z IV kwartału odpowiednio z 9,3% do 9,8% (tab. 13).

TABELA 13. Stopa bezrobocia^a według badań aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) i danych urzędów pracy w latach 2003–2013^b. Dane BAEL według miejsca zamieszkania i związków z gospodarstwem rolnym na wsi

TABLE 13. Unemployment rate according to labour force surveys (BAEL) and labour offices (UP) data, 2003–2013; BAEL data by place of residence and farm/nonfarm household in rural areas

Rok i kwartał badania	Dane BAEL					Dane UP ^c		
	Ogółem	Miasta	Wieś			Rok i miesiąc badania	Ogółem	
			razem	ludność				
				rolnicza ^d	bezrolna			
1	2	3	4	5	6	7	8	
2003 IV	19,3	20,9	16,6	9,6	27,1	2003 12	20,0	
2004 IV	18,0	19,1	16,2	9,2	26,2	2004 12	19,0	
2005 IV	16,7	17,4	15,7	8,5	24,8	2005 12	17,6	
2006 IV	12,2	12,7	11,5	6,5	17,3	2006 12	14,8	
2007 IV	8,5	8,8	8,0	4,8	11,6	2007 12	11,2	
2008 IV	6,7	6,9	6,4	3,7	9,3	2008 12	9,5	
2009 IV	8,5	8,6	8,2	4,4	11,8	2009 12	12,1	
2010* IV	9,3	9,4	9,1	5,4	12,5	x x	x	

²² Stosunek procentowy liczby bezrobotnych do ludności aktywnej zawodowo, tj. sumy osób pracujących i bezrobotnych.

1		2	3	4	5	6	7		8
2010	IV	9,3	9,5	9,0	5,3	12,4	2010	12	12,4
2011	IV	9,7	9,7	9,8	5,7	13,5	2011	12	12,5
2012	IV	10,1	10,2	10,0	5,8	13,5	2012	12	13,4
2013	IV	9,8	9,8	9,7	6,0	12,7	2013	12	13,4

^a liczba bezrobotnych w procentach ludności aktywnej zawodowo (suma pracujących i bezrobotnych); ^b dane z lat 2003–2009 oraz z roku 2010 oznaczone gwiazdką zostały uogólnione na populację generalną z uwzględnieniem wyników NSP 2002, dane z roku 2010 bez gwiazdki i z lat późniejszych uogólniono w oparciu o wyniki NSP 2011, w związku z czym nie są one w pełni porównywalne z wcześniejszymi danymi; ^c stan w końcu miesiąca; ^d ludność związana z gospodarstwem rolnym

Źródło: *Bezrobocie rejestrowane (I–IV kwartał lat 2003–2013)*, GUS, Warszawa 2004–2014, *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski (IV kwartał lat 2003–2013)*, GUS, Warszawa 2004–2014.

O zmianach stopy bezrobocia, odrębnie mieszkańców wsi i miast, informują jedynie dane BAEL. Według wyników tego badania z III kwartału:

- Stopa bezrobocia zwiększyła się w skali kraju z 9,1% w 2010 r. do 9,8% w 2013 r., w tym na wsi z 8,5% do 9,7% (w miastach z 9,6% do 9,9%).

- Wzrost stopy bezrobocia na wsi odnotowano na ogół niezależnie od płci, wieku i poziomu wykształcenia bezrobotnych, zarówno wśród ludności związanej, jak i niezwiązanej z gospodarstwem rolnym. W obu populacjach, podobnie jak średnio na wsi, tempo wzrostu było szybsze wśród mężczyzn niż kobiet (analogiczne tendencje i relacje odnotowano w miastach).

- W całym okresie lat 2010–2013 stopa bezrobocia na wsi była wyższa wśród kobiet niż mężczyzn, przy czym w tym ostatnim roku wynosiła odpowiednio 11,1% i 8,6% (w miastach 10,6% i 9,3%). W zróżnicowaniu według wieku najwyższą stopę bezrobocia w 2013 r. odnotowano wśród młodzieży w wieku 18–24 lata – 27,5%, i stosunkowo wysoką w wieku 25–29 lat – 13,3% (w miastach 26,3% i 12,8%). W pozostałych uwzględnionych grupach wieku stopa bezrobocia mieściła się w przedziale 6–9% na wsi i 8–9% w miastach.

- W zróżnicowaniu wg poziomu wykształcenia stopa bezrobocia w 2013 r. była najniższa wśród osób z wyższym wykształceniem – 7,1%, a najwyższa wśród mających co najwyżej wykształcenie gimnazjalne lub podstawowe – 13,3% (w miastach 5,2% i 28,5%). W populacji osób z wykształceniem średnim stopa bezrobocia była wyższa wśród osób z wykształceniem ogólnym niż zawodowym – zarówno w miastach, jak i na wsi.

- We wszystkich badanych latach stopa bezrobocia wśród ludności wiejskiej związanej z gospodarstwem rolnym była średnio niższa niż w miastach²³, a wśród ludności bezrolnej na wsi – wyższa niż w miastach²⁴. Analogiczne różnice odnotowano na ogół w zróżnicowaniu według płci, wieku i poziomu wykształcenia (tab. 14 i 15).

²³ Stopa bezrobocia ludności związanej z gospodarstwem rolnym nie jest w pełni porównywalna ze stopą bezrobocia w miastach i wśród ludności bezrolnej na wsi. Wiąże się to z tym, że część osób w gospodarstwach rolnych, które z punktu widzenia ich potrzeb produkcyjnych są w nich faktycznie przynajmniej częściowo zbędne, nie spełnia kryteriów definicji osoby bezrobotnej stosowanych w statystyce bezrobocia. Osoby te stanowią tzw. bezrobocie ukryte, które nadal jest wysokie, na co wskazują m.in. przedstawione w dalszym ciągu dane PSR 2010.

²⁴ Dane dotyczące stopy bezrobocia w bezrolnych gospodarstwach domowych na wsi są w pełni porównywalne ze stopą bezrobocia w miastach.

TABELA 14. Stopa bezrobocia^a według wieku, płci, miejsca zamieszkania i związków z gospodarstwem rolnym na wsi w latach 2010–2013^b

TABLE 14. Unemployment rate by age, sex, place of residence and farm/nonfarm household in rural areas, 2010–2013

Rok	Ogółem	W tym w wieku					Mężczyźni	Kobiety	Kobiety/ mężczyźni=100
		18–24 lata	25–29 lat	30–34 lata	35–44 lata	45–59 lat			
Ogółem									
2010	9,1	23,7	11,5	7,3	6,2	7,2	8,6	9,7	112,8
2011	9,3	25,6	12,3	7,4	6,3	7,2	8,3	10,6	127,7
2012	9,9	26,1	13,4	7,6	7,2	7,7	9,0	10,9	121,1
2013	9,8	27,0	13,0	8,0	7,5	7,4	9,0	10,8	120,0
Miasta									
2010	9,6	25,8	11,6	7,0	6,7	8,0	9,3	9,9	106,5
2011	9,5	27,5	12,0	7,5	6,4	7,9	8,7	10,5	120,7
2012	9,9	26,5	13,0	7,0	7,9	8,5	9,2	10,7	116,3
2013	9,9	26,3	12,8	7,8	8,0	8,5	9,3	10,6	114,0
Wieś									
2010	8,5	21,3	11,4	8,1	5,4	5,7	7,7	9,5	123,4
2011	9,0	23,6	12,9	7,4	6,0	6,0	7,7	10,8	140,3
2012	9,7	25,8	14,2	8,8	6,1	6,6	8,7	11,2	128,7
2013	9,7	27,5	13,3	8,5	6,7	5,6	8,6	11,1	129,1
Ludność związana z gospodarstwem rolnym									
2010	4,7	17,3	9,2	4,3	1,9	1,5	4,4	5,0	113,6
2011	5,0	19,7	9,5	4,6	1,7	1,6	4,2	6,2	147,6
2012	5,1	19,7	8,8	4,3	2,3	1,8	4,3	6,2	144,2
2013	5,2	21,8	9,4	3,5	2,8	1,3	4,5	6,1	135,6
Ludność bezrolna									
2010	12,1	25,5	13,1	10,6	8,6	10,3	10,8	13,8	127,8
2011	12,8	27,5	15,4	9,4	9,7	10,7	11,0	15,3	139,1
2012	13,8	31,4	18,5	11,6	9,1	11,3	12,5	15,6	124,8
2013	13,2	32,1	16,2	11,6	9,5	9,5	11,8	15,1	128,0

^a liczba bezrobotnych w procentach ludności aktywnej zawodowo (suma pracujących i bezrobotnych) danej kategorii; ^b stan w III kwartale; w latach 2010 i 2011 po przeliczeniu uwzględniającym wyniki NSP 2011

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

TABELA 15. Stopa bezrobocia^a według poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania i związków z gospodarstwem rolnym na wsi w latach 2010–2013^b

TABLE 15. Unemployment rate by level of education, place of residence and farm/nonfarm household in rural areas, 2010–2013

Rok	Ogółem	Wyższe	Średnie ^c			Zasadnicze zawodowe	Gimnazjalne, podstawowe ^d
			razem ^c	zawodowe ^c	ogólne		
1	2	3	4	5	6	7	8
Ogółem							
2010	9,1	5,2	9,8	8,7	13,0	10,0	15,6
2011	9,3	5,4	9,7	8,5	13,5	10,3	16,7
2012	9,9	5,9	10,2	9,0	13,5	11,1	18,1
2013	9,8	5,7	10,4	9,2	13,9	11,3	19,0
Miasta							
2010	9,6	4,9	10,1	8,8	13,6	12,3	25,1
2011	9,5	4,8	9,8	8,5	13,3	12,8	25,2
2012	9,9	5,4	10,2	8,9	13,4	13,5	26,0

1	2	3	4	5	6	7	8
2013	9,9	5,2	10,5	9,3	13,7	13,5	28,5
Wieś							
2010	8,5	6,4	9,2	8,5	11,6	8,0	10,2
2011	9,0	7,6	9,6	8,4	13,9	8,1	11,6
2012	9,7	7,6	10,2	9,2	13,9	9,0	13,8
2013	9,7	7,1	10,1	9,0	13,9	9,3	13,3
Ludność związana z gospodarstwem rolnym							
2010	4,7	7,3	6,5	6,2	7,5	3,4	3,2
2011	5,0	8,9	6,4	5,6	10,2	3,8	3,0
2012	5,1	7,0	6,9	6,3	9,6	3,7	3,5
2013	5,2	6,7	6,5	5,7	9,6	4,1	3,4
Ludność bezrolna							
2010	12,1	5,9	11,6	10,6	14,7	13,0	20,6
2011	12,8	7,0	12,5	11,1	16,8	12,8	24,0
2012	13,8	7,9	13,0	11,8	16,8	14,3	26,4
2013	13,2	7,1	13,0	11,7	16,7	14,2	24,8

^a liczba bezrobotnych w procentach ludności aktywnej zawodowo (suma pracujących i bezrobotnych) danej kategorii; ^b stan w III kwartale; w latach 2010 i 2011 po przeliczeniu z uwzględnieniem wyników NSP 2011; ^c łącznie z policealnym; ^d łącznie z niepełnym podstawowym i bez wykształcenia szkolnego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

■ Według danych średniorocznych stopa bezrobocia w latach 2010–2013 wzrosła przynajmniej w połowie województw, zarówno w miastach, jak i w obu grupach ludności wiejskiej. Podobnie jak w skali kraju, również prawie we wszystkich województwach stopa bezrobocia wśród ludności bezrolnej na wsi była wyższa niż w miastach. W obu latach najwyższą stopę bezrobocia wśród ludności bezrolnej na wsi – ok. 18–21% – odnotowano w województwach południowo-wschodnich (lubelskie, podkarpackie i świętokrzyskie) oraz w woj. kujawsko-pomorskim (tab. 16).

TABELA 16. Stopa bezrobocia^a według miejsca zamieszkania, związków z gospodarstwem rolnym na wsi i województw w latach 2010 i 2013^b

TABLE 16. Unemployment rate by place of residence, farm/nonfarm households in rural areas and voivodships, 2010 and 2013

Województwa	Miasta		Wieś					
			razem		ludność związana z gospodarstwem rolnym		ludność bezrolna	
	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Polska	9,9	10,3	9,2	10,4	5,1	5,9	13,1	14,0
Dolnośląskie	11,2	11,1	11,7	11,7	5,9	6,1	14,4	13,6
Kujawsko-Pomorskie	11,1	12,0	9,7	13,0	4,5	5,7	13,7	18,1
Lubelskie	12,0	11,7	7,8	9,0	4,2	4,7	18,0	18,0
Lubuskie	10,6	10,0	10,8	9,3	7,2	4,7	11,5	10,7
Łódzkie	10,1	12,1	7,6	9,5	5,0	5,9	11,9	14,2
Małopolskie	9,6	11,2	8,5	10,5	6,0	7,6	11,3	13,3
Mazowieckie	7,0	7,1	8,2	9,6	4,6	5,0	11,8	13,9
Opolskie	10,6	10,6	8,5	8,2	4,0	2,9	10,8	10,2
Podkarpackie	13,8	15,1	10,3	13,9	7,0	9,7	15,7	19,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Podlaskie	11,8	11,9	7,5	6,5	3,3	2,3	17,7	16,5
Pomorskie	9,1	8,7	9,8	12,8	3,6	5,3	12,2	15,2
Śląskie	9,3	10,1	8,4	8,5	7,5	8,4	8,6	8,6
Świętokrzyskie	14,5	14,4	10,2	11,7	5,3	6,1	19,2	20,6
Warmińsko-Mazurskie	9,1	11,4	10,5	11,6	3,2	5,4	13,9	14,5
Wielkopolskie	8,8	8,7	8,7	8,9	3,9	3,8	12,3	11,8
Zachodniopomorskie	11,2	8,6	15,0	13,3	5,3	7,1	18,5	14,9

^a liczba bezrobotnych w procentach ludności aktywnej zawodowo (suma pracujących i bezrobotnych); ^b średnio w roku; w 2010 r. po przeliczeniu z uwzględnieniem wyników NSP 2011

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych BAEL.

■ Podobnie jak w Polsce, wzrost stopy bezrobocia w 2012 r. w stosunku do 2010 r. odnotowano także w wielu innych krajach UE. Według średniorocznych danych z 2012 r. stopa bezrobocia ludności wiejskiej w Polsce była zbliżona do średniej unijnej. Dotyczy to jednak tylko stopy bezrobocia ludności ogółem (w wieku 15–64 lata), natomiast wśród młodzieży w wieku 15–24 lata i ogółu kobiet była ona na polskiej wsi wyższa, a w pozostałych grupach wieku i wśród ogółu mężczyzn – niższa od średniej unijnej (tab. 17).

TABELA 17. (UE) Stopa bezrobocia^a w krajach Unii Europejskiej w latach 2010–2012 oraz według wieku i płci w 2012 r.^b

TABLE 17. (UE) Unemployment rate in European Union countries, 2010–2012, including by age and sex in 2012

Kraje	2010	2011	2012					
	ogółem	ogółem	ogółem	w wieku			mężczyźni	kobiety
				15–24 lata	25–49 lat	50–64 lata		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
UE-28	9,7	9,8	10,6	22,9	9,9	7,4	10,6	10,6
UE-15	9,6	9,7	10,7	22,2	10,2	7,4	10,7	10,7
Austria	4,5	4,2	4,4	8,7	3,9	3,0	4,4	4,4
Belgia	8,4	7,2	7,6	19,8	7,2	4,6	7,7	7,4
Bułgaria	10,3	11,4	12,4	28,1	11,4	10,4	13,7	10,9
Chorwacja	12,1	13,8	16,3	43,0	15,5	10,2	16,5	16,0
Cypr	6,5	8,1	12,1	27,8	10,8	9,2	12,8	11,2
Czechy	7,4	6,8	7,0	19,5	6,1	5,9	6,1	8,3
Dania	7,6	7,7	7,7	14,1	7,0	5,4	7,7	7,7
Estonia	17,3	12,8	10,4	20,9	9,5	8,3	11,2	9,5
Finlandia	8,5	7,9	7,8	19,0	6,2	6,2	8,5	7,1
Francja	9,4	9,3	9,9	23,8	9,0	7,0	9,8	10,1
Grecja	12,7	17,9	24,5	55,3	24,6	15,8	21,6	28,3
Hiszpania	20,2	21,8	25,2	53,2	24,2	18,8	24,9	25,5
Holandia	4,3 ^c	4,4	5,3	9,5	4,5	4,4	5,3	5,2
Irlandia	14,1	14,9	15,0	30,4	13,8	11,1	18,1	11,1
Islandia	7,7	7,1	6,1	13,5	5,0	3,6	6,4	5,8
Litwa	18,1	15,7	13,6	26,7	12,5	12,4	15,5	11,8
Luksemburg	4,4	4,9	5,2	18,8	4,6	3,0	4,6	5,9
Łotwa	19,0	16,5	15,3	28,5	13,7	14,3	16,5	14,2
Malta	7,0	6,6	6,5	14,2	5,0	5,1	5,9	7,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Niemcy	7,2	6,0	5,6	8,1	5,1	5,5	5,8	5,3
Polska	9,7	9,8	10,2	26,5	8,8	7,7	9,5	11,0
miasta	10,0	9,8	10,1	26,9	8,9	8,3	9,6	10,6
wieś	9,4	9,7	10,4	26,1	8,6	6,6	9,4	11,7
Portugalia	11,4	13,4	16,4	37,7	15,2	12,8	16,6	16,2
Rumunia	7,6	7,7	7,3	22,7	6,5	4,0	7,8	6,7
Słowacja	14,4	13,7	14,0	34,0	12,6	11,1	13,6	14,6
Słowenia	7,4	8,3	9,0	20,6	8,5	6,6	8,5	9,5
Szwecja	8,8	8,0	8,1	23,6	6,1	5,1	8,5	7,8
Węgry	11,2	11,0	11,0	28,1	10,2	8,4	11,3	10,7
W. Brytania	7,9	8,2	8,0	21,0	6,2	4,8	8,5	7,5
Włochy	8,5	8,5	10,8	35,3	10,3	5,7	10,0	12,0

^a liczba bezrobotnych w procentach ludności aktywnej zawodowo (suma pracujących i bezrobotnych) danej kategorii (dane w kolumnach ogółem oraz w podziale według płci obejmują osoby w wieku 15–64 lata); ^b średnio w roku

Źródło: Dla Polski dane GUS (z uwzględnieniem wyników NSP 2011), dla pozostałych krajów dane Eurostatu (<http://www.stat.gov.pl>).

Jak już wspomniano, przedstawione wcześniej dane BAEL o bezrobociu wśród ludności związanej z rolnictwem nie uwzględniają charakterystycznego dla tej populacji zjawiska tzw. bezrobocia ukrytego. Istnieją różne metody jego badania. Jedną z nich, możliwą do zastosowania na podstawie danych reprezentacyjnych Badań Struktury Gospodarstw Rolnych i Powszechnych Spisów Rolnych, jest porównanie rocznego czasu pracy osób statystycznie traktowanych jako pracujące w gospodarstwie rolnym z umowną roczną jednostką pracy²⁵ (AWU), będącą ekwiwalentem czasu pracy osoby pełnozatrudnionej. We wspomnianych badaniach jako ekwiwalent takiej jednostki przyjmuje się 2120 godzin pracy w roku, tzn. 265 dni roboczych po 8 godzin pracy dziennie.

Według danych PSR 2010 dotyczących pracujących wyłącznie w gospodarstwie, a więc tych, których ewentualny krótszy czas pracy nie wynikał z zaangażowania w pracę poza gospodarstwem, kryterium osoby pełnozatrudnionej, tj. pracującej w ciągu roku 2120 godzin lub więcej, spełniało 27,6%. Pozostali pracowali w niepełnym wymiarze, w tym 51,8% pracowało co najwyżej na 1/2 AWU, w tym 37,5% co najwyżej na 1/4 AWU. Wśród mężczyzn odsetek pełnozatrudnionych był wyższy (33,1%) niż wśród kobiet (22,2%).

Odsetki pracujących w najniższym wymiarze czasu pracy maleją, a osób pełnozatrudnionych rosną w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa. W odniesieniu do pracujących wyłącznie w gospodarstwie odsetek pracujących co najwyżej na 1/4 AWU zmniejszał się z ok. 64% w gospodarstwach o powierzchni 0–1 ha do 19–21% w grupach obszarowych obejmujących gospodarstwa większe od 20 ha, a odsetek pełnozatrudnionych zwiększał się odpowiednio z ok. 7% do 52–54%. Wśród mężczyzn przewaga pełnozatrudnionych zaczyna się już w grupie obszarowej 10–20 ha (ok. 54%), osiągając maksimum 60–63% w gospodarstwach powyżej 20 ha, natomiast wśród kobiet, nawet w dużych gospodarstwach, osoby pełnozatrudnione stanowią co najwyżej 42–43% ogółu pracujących (tab. 18). Dane te wskazują,

²⁵ Obecnie używany jest najczęściej angielski skrót takiej jednostki: AWU – *Annual Work Unit*.

że chociaż w przypadku części pracujących niepełne zatrudnienie może wiązać się z ograniczeniami starszego wieku, niepełnosprawnością czy nauką, a wśród kobiet z zaangażowaniem w prace domowe, jego główną przyczyną jest rozdrobnienie gospodarstw rolnych.

TABELA 18. Pracujący wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym według rocznego czasu pracy, płci i grup obszarowych użytków rolnych w 2010 r.

TABLE 18. People working exclusively on their farm by yearly time worked, sex, age and size of agricultural land of the farm, 2010

Powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa	Ogółem	Roczny czas pracy w % AWU				
		poniżej 25	25–50	50–75	75–100	100 i więcej
w odsetkach						
1	2	3	4	5	6	7
Ogółem						
Ogółem	100,0	37,5	14,3	8,9	11,7	27,6
w tym >1 ha	100,0	32,7	14,1	9,1	12,8	31,3
do 1 ha	100,0	63,7	15,6	7,4	6,1	7,2
1–2	100,0	50,2	17,9	9,8	9,9	12,2
2–5	100,0	38,7	16,9	10,8	13,2	20,4
5–10	100,0	28,6	13,4	9,3	14,5	34,3
10–20	100,0	23,0	10,6	7,5	13,0	45,9
20–30	100,0	20,5	9,4	6,5	11,6	52,0
30–50	100,0	19,8	9,3	6,3	11,1	53,5
50 ha i więcej	100,0	19,0	9,4	6,4	10,8	54,3
Mężczyźni						
Ogółem	100,0	33,4	13,7	8,5	11,4	33,1
w tym >1 ha	100,0	28,7	13,3	8,6	12,2	37,2
do 1 ha	100,0	62,5	16,0	7,5	6,2	7,7
1–2	100,0	48,2	18,1	10,2	10,4	13,1
2–5	100,0	35,7	16,6	11,0	13,6	23,1
5–10	100,0	24,7	12,5	8,8	14,1	39,9
10–20	100,0	19,2	9,5	6,3	11,4	53,5
20–30	100,0	16,9	8,6	5,3	9,1	60,1
30–50	100,0	15,8	8,6	5,2	8,5	61,9
50 ha i więcej	100,0	14,7	8,4	5,1	8,7	63,2
Kobiety						
Ogółem	100,0	41,5	15,0	9,2	12,1	22,2
w tym >1 ha	100,0	36,8	14,9	9,6	13,3	25,4
do 1 ha	100,0	64,7	15,3	7,3	6,0	6,7
1–2	100,0	51,9	17,8	9,5	9,5	11,3
2–5	100,0	41,5	17,1	10,7	12,8	18,0
5–10	100,0	32,5	14,3	9,8	14,8	28,6
10–20	100,0	27,3	11,8	8,7	15,0	37,1
20–30	100,0	25,1	10,4	8,0	14,7	41,8
30–50	100,0	24,9	10,2	7,8	14,3	42,8
50 ha i więcej	100,0	25,1	10,8	8,2	13,8	42,1

Źródło: Dane niepublikowane Powszechnego Spisu Rolnego 2010 i obliczenia własne.

4. PODSUMOWANIE

Podobnie jak w pierwszej dekadzie tego wieku również w pierwszych latach jego drugiej dekady liczba ludności wiejskiej wykazywała tendencję zwyżkową zarówno w liczbach bezwzględnych, jak też w stosunku do ludności ogółem, która w tym czasie wykazywała głównie tendencję zniżkową.

Głównymi demograficznymi czynnikami wzrostu liczby ludności wiejskiej w latach 2010–2013 były: dodatnie dla wsi saldo migracji wieś–miasto oraz, w znacznie mniejszym stopniu, dodatni przyrost naturalny, natomiast migracje zagraniczne działały na rzecz zmniejszenia się liczby ludności wiejskiej, gdyż ich saldo dla wsi było ujemne. W tym samym kierunku działały także zmiany podziału administracyjnego na miasta i wieś.

Mimo utrzymywania się dodatniego przyrostu naturalnego na wsi w całym okresie lat 2010–2013, miał on silną tendencję zniżkową. Zdecydował o tym spadek współczynnika urodzeń, przy utrzymywaniu się współczynnika zgonów na podobnym poziomie. Sam spadek współczynnika urodzeń związany był z kolei ze zmniejszeniem się wskaźnika dzietności ogólnej kobiet, gdyż liczba kobiet wiejskich w wieku rozrodczym, w tym w wieku najwyższej rozrodczości, prawie się nie zmieniła. Dzietność na wsi była w omawianym okresie o ok. 16–18% wyższa niż w miastach oraz o ok. 1/3 niższa od poziomu zapewniającego prostą zastępowalność pokoleń.

Lata 2010–2013 przyniosły dalszy wzrost przeciętnej długości życia zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Mężczyźni na wsi żyją krócej niż w miastach i do niedawna różnica na niekorzyść wsi rosła, osiągając swoje maksimum w 2011 r. (1,4 roku). W następnych dwóch latach różnica zmalała do 1,0–1,1 roku. W odróżnieniu od mężczyzn mieszkanki wsi żyją dłużej niż mieszkanki miast, jednak przewaga ta stopniowo maleje – z 0,4 roku w 2008 r. do poziomu zerowego w latach 2012 i 2013.

Według danych z 2012 r. poziom dzietności na polskiej wsi był niższy niż poziom dzietności ogółem średnio w krajach Unii Europejskiej oraz niższy w porównaniu z większością krajów tego regionu. Nadal utrzymują się także niekorzystne dla mieszkańców wsi w Polsce różnice parametrów trwania życia.

W odniesieniu do sytuacji na rynku pracy, w tym na wsi, to w latach członkostwa Polski w UE wyróżniają się przede wszystkim dwa, zasadniczo różne, okresy: lata 2004–2008, charakteryzujące się szybkim wzrostem wskaźników zatrudnienia i znaczącym zmniejszeniem bezrobocia oraz lata 2008–2013, w których wskaźniki zatrudnienia utrzymywały się na ogół na podobnym poziomie, a bezrobocie wykazywało tendencję zwyżkową. Główne przyczyny zróżnicowania dynamiki wskaźników zatrudnienia i bezrobocia w obu okresach związane są przede wszystkim z różnicami sytuacji gospodarczej: wysokim tempem wzrostu gospodarczego w pierwszym okresie i jego załamaniem się – wskutek ogólnego kryzysu gospodarczego – w drugim okresie. Istotnym czynnikiem szybkiego wzrostu wskaźników zatrudnienia i spadku bezrobocia w pierwszych kilku latach członkostwa w UE był również fakt znacznego w tym czasie wzrostu emigracji zarobkowej, która wydatnie zmniejszyła rozmiary podaży siły roboczej.

W całym okresie członkostwa w UE utrzymywał się proces dezagrarnizacji struktury zatrudnienia: udział pracujących głównie w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących

zmniejszył się w tym czasie z ok. 18% w 2003 r. do ok. 14% i 12% w latach 2008 i 2013, w tym wśród mieszkańców wsi odpowiednio z ok. 44% do ok. 33% i 28%. Wśród czynników determinujących tempo procesu dezagraryzacji do najważniejszych należały wzrost liczby zatrudnionych poza rolnictwem oraz procesy koncentracji ziemi w rolnictwie.

Stopień dezagraryzacji struktury zatrudnienia jest wysoce zróżnicowany terytorialnie. Najwyższe odsetki osób pracujących głównie w rolnictwie, zarówno ogółem, jak i wśród mieszkańców wsi, charakteryzują województwa wschodnie i południowo-wschodnie, a najniższe – województwa południowe i południowo-zachodnie.

Odsetek pracujących w rolnictwie należy w Polsce do najwyższych w Unii Europejskiej, wyższy ma tylko Rumunia. Spośród ogółu pracujących głównie w rolnictwie UE co piąty jest zatrudniony w rolnictwie polskim.

Znaczna część osób zatrudnionych w polskim rolnictwie pracuje w niepełnym wymiarze czasu pracy, reprezentując tzw. bezrobocie ukryte. Według danych PSR 2010 stanowili oni blisko 3/4 ogółu pracujących wyłącznie w gospodarstwie. Skala bezrobocia ukrytego jest odwrotnie proporcjonalna do powierzchni gospodarstwa, co wskazuje, że jedną z jego głównych przyczyn jest rozdrobnienie gospodarstw rolnych.

DEMOGRAPHIC CHANGES AND ECONOMIC ACTIVITY OF THE RURAL POPULATION IN 2010–2013

Abstract: The article contains an analysis of main population, employment and unemployment trends in rural Poland in the years of 2010–2013 in comparison with earlier trends (since Poland joined the European Union). With regard to the population changes the article examines in particular demographic factors behind rural population change (natural population change, rural/urban migration and international migration), trends in fertility and life expectancy and changes in the rural population structure by sex, age and educational characteristics. With regard to the labour market situation the analysis concentrates on trends in employment and unemployment rates, changes in the structure of employment by sectors (agricultural-nonagricultural), employment status (wage-earners, self-employed) and changes in the structure of the employed and unemployed populations by demographic characteristics and educational attainment. The trends observed in rural areas in Poland are compared with those in Polish cities and other EU countries. The statistical frame of the study is based mainly on Central Statistical Office data from current population statistics, Labour Force Surveys and labour offices statistics. Also data from General Censuses of Population and Housing held in 2002 and 2011 as well as from General Agricultural Census of 2010 were used. Eurostat data has been used for international comparisons.

Key words: Population, employment and unemployment in rural areas: dynamics, structures, change factors